

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ**

До захисту допустити
Зав. кафедри менеджменту,
д.е.н., професор
_____ А.В. Балабаниць
« ___ » _____ 2020 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ
КОНКУРЕНЦІЇ»**

Студента _____ економіко-правового
факультету
спеціальності 073 «Менеджмент»
освітнього ступеня «Магістр»
Ангеліна Володимира Івановича
Науковий керівник:
Балабаниць Анжеліка Володимирівна,
доктор економічних наук, завідувач
кафедри менеджменту
Рецензент:
Надточій О. М., начальник другого
управління, перший заступник
Начальника ГУ СБ України в Донецькій
та Луганській областях

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 2020 __ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	8
1.1. Економічна безпека країни в умовах глобалізації: сутність та фактори забезпечення.....	8
1.2. Економічна безпека як об'єкт управління.....	13
1.3. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки держави в глобальному середовищі.....	21
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	30
2.1. Організаційно-економічна характеристика Служби безпеки України як суб'єкта управління економічною безпекою держави.....	30
2.2. Оцінка та індикатори рівня внутрішньої економічної безпеки держави.....	44
2.3. Вимірювання рівня конкурентоспроможності національної економіки та її впливу на економічну безпеку держави.....	59
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ ВИМІРАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	72
3.1. Напрями та програми реалізації завдань державної політики у сфері економічної безпеки.....	72
3.2. Вибір конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємств реального сектору економіки України.....	87
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	112

ВСТУП

Гарантування економічної безпеки держави і формування ефективних механізмів управління нею є одним із пріоритетних завдань в умовах всеохоплюючого впливу глобалізації на національну економіку. Аналіз економічної ситуації показує, що найбільш масштабну систему викликів економічній безпеці України формують саме глобалізаційні процеси. Зокрема, це: розширення та диверсифікація світового ринку при низькій готовності національної економічної системи до адаптації під нові вимоги світогосподарського простору, посилення глобальної конкуренції на тлі невисокого рівня конкурентоспроможності вітчизняного ринку, переорієнтація світового господарства в напрямі інноваційності з одночасною орієнтацією державного регулювання на архаїчні методи управління національним господарським комплексом тощо. Тому дослідження аспекту глобалізаційних вимірів у формуванні економічної безпеки держави дає змогу визначити ключові фактори сталого розвитку національної економіки.

Процеси забезпечення економічної безпеки постійно знаходяться у центрі уваги науковців. Питання економічної безпеки держави, пов'язані насамперед із визначенням національних економічних інтересів у міжнародній господарській системі, формуванням окремих заходів та загального механізму щодо управління безпекою в умовах глобалізаційних викликів висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені Абалкін Л. І., Бистряков І. К., Гальчинський А. Й., Геєць В. М., Глазьев С. Ю., Гражевська Н. І., Жарова Л. В., Коваль Я. В., Кругман П., Куценко В. І., Лук'яненко Д. Г., Мазуренко В. І., Мунтіян В. І., Неклесса А. І., Олейников Е. А., Омає К., Осипов Ю. М., Пастернак-Таранушенко Г. А., Сенчагов В. К., Степаненко А. В., Фукуяма Ф., Хвесик М. А., Хлобистов Є. В., Шевчук В. Я. та інші.

Разом з тим, слід відзначити, що глобалізаційні аспекти гарантування економічної безпеки держави потребують подальшого теоретико-методологічного і прикладного розгляду. Найактуальнішими з них є: удосконалення методологічних

підходів до комплексної оцінки рівня, стану та динаміки економічної безпеки держави в умовах глобалізації економіки; формування якісно нової парадигми управління економічною безпекою, яка б урахувала глобалізаційні впливи на економіку; передбачала моніторинг та оцінку загроз і ризиків на економічну безпеку; визначення основних шляхів удосконалення процесів управління економічною безпекою; розробку стратегії розвитку та інституціонального забезпечення економічної безпеки на сучасному рівні розвитку глобалізаційних процесів.

Усе вищезазначене підкреслює необхідність подальшого вдосконалення теоретико-методологічних та прикладних аспектів забезпечення економічної безпеки України в глобалізаційному вимірі з метою отримання нових наукових результатів.

Метою роботи є розробка теоретико-методологічних і прикладних засад забезпечення економічної безпеки держави у вимірах глобалізаційних процесів.

Досягнення мети реалізується через розв'язання наступних завдань:

- визначення сутності економічної безпеки країни в умовах глобалізації: сутність та фактори забезпечення;
- охарактеризувати економічну безпеку як об'єкт управління;
- визначити механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки держави в глобальному середовищі;
- оцінити рівень конкурентоспроможності національної економіки та її впливу на економічну безпеку держави;
- удосконалити методичні підходи до дослідження економічної безпеки держави в умовах глобалізації економіки;
- охарактеризувати напрями та програми реалізації завдань державної політики у сфері економічної безпеки;
- визначити залежність економічної безпеки та конкурентоспроможності економіки України від рейтингів міжнародних впливів;
- розробити напрями вдосконалення управління економічною безпекою з

урахуванням глобалізаційних процесів;

- обґрунтувати вибір конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємств реального сектору економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації економіки.

Предметом дослідження є розробка теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних процесів.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та конкретні економічні методи, зокрема: методи статистичного аналізу - для дослідження стану і динаміки процесів забезпечення економічної безпеки України порівняно з іншими державами; методи рейтингових оцінок - для розрахунку рівня впливу глобалізації економіки на економічну безпеку; SWOT-аналізу - для визначення сильних та слабких сторін, можливостей і загроз складових економічної безпеки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Економічна безпека країни в умовах глобалізації: сутність та фактори забезпечення

На сучасному етапі розвитку глобального економічного простору керівництво стратегічно-орієнтованих держав світу націлене на прийняття програмно-цільових документів щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу. Питання забезпечення економічної безпеки підприємства вважаються основою соціально-економічного розвитку держави. Світова фінансово- економічна криза продемонструвала високій рівень залежності без винятку всіх національних економік від кризисних процесів, що проходять в світовому економічному просторі.

Економічна безпека та глобалізація економіки перебувають у стійкій взаємодії, тому її загальнонаціональний рівень визначається ступенем розвитку світогосподарських систем, а процес гарантування економічної безпеки держави повинен реалізовуватися на основі врахування і дотримання міжнародної системи безпеки економіки.

Сутність економічної безпеки полягає в забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби.

У науковій літературі все ще не вироблено єдиного поняття національної економічної безпеки. Частина дослідників схильна пов'язувати цю категорію насамперед з безпекою міжнародної економічної системи та включати в її проблематику такі питання, як нерівномірність економічного розвитку, зростання заборгованості, поширення голоду, циклічні коливання й інші аспекти загальної дестабілізації світової економіки.

Інші фахівці на перше місце ставлять забезпечення сприятливих умов для найбільш ефективного розвитку конкурентоспроможності національної економіки, включаючи вільний доступ до закордонних джерел сировини і енергії, стабільність

закордонних інвестицій і гарантії свободи обміну товарами і послугами.

В таблиці 1 представлено основні підходи до визначення сутності економічної безпеки держави.

Таблиця 1.1.

Основні підходи до визначення сутності економічної безпеки

Автор	Поняття	Джерело
О. Іванілов	Економічна безпека - сукупність організаційно- правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань	Іванілов О.С. Економіка підприємства : підруч. / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с., с. 65
З. Варналій	Економічна безпека як забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів	Варналій З.С. Економічна безпека : навч. посіб. / З.С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
С. Ільяшенко	Економічна безпека - стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім та зовнішнім загрозам і забезпечує тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії .	Ільяшенко С.Н. Складові економічної безпеки підприємства і підходи до їх оцінки / С.Н. Ільяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
А. Городецький	Економічна безпека – захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз економічних і прямих матеріальних збитків.	Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России / А. Городецкий // Экономист. – 1995. – № 10. – С. 44–50.
В. Тамбовцев	Економічна безпека – це сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи	Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура и проблемы / В. Тамбовцев // Вестник МГУ.– 1995.– № 3. – С. 17-24.

Запропоновані різними авторами визначення категорії економічної безпеки можна узагальнити таким чином:

- система економічної безпеки - підсистема національної безпеки;
- система економічної безпеки має певну специфіку залежно від рівня її гарантування (держава, регіон, підприємство, особа);
- економічна безпека припускає невразливість країни від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Отже, в науковому середовищі поширені різні погляди на тлумачення поняття «економічна безпека держави» – від досить вузького тлумачення змісту цього терміна з позицій захисту інформації до більш широкого ресурсно-функціонального підходу, який передбачає розгляд економічної безпеки як стану найбільш ефективного використання всіх корпоративних ресурсів.

Категорію економічної безпеки розуміють як стан економічного розвитку держави, що характеризується ефективним та раціональним використанням економічного потенціалу, здатністю до саморозвитку і самовідтворення, високою конкурентоспроможністю, системою мінімізації дестабілізуючих впливів світогосподарського простору, стабільністю взаємозв'язків між державними та міжнародними елементами глобальної економічної системи, що сприяє сталому розвитку національної економіки держави, яка інтегрується у світові економічні структури. Основним шляхом підтримання належного стану безпеки є формування цілісної системної динаміки, реалізація якої сприятиме досягненню позитивного стану функціонування соціально-економічних систем як на державному так і міжнародному рівні. Досліджувана категорія включає набір компонентів, кожний з яких характеризує її окремі аспекти.

Таким чином, поняття економічної безпеки передбачає наступне: високий рівень самодостатності економіки - забезпечення її природними, фінансовими, інвестиційними, інноваційними та соціальними ресурсами на достатньому рівні; економічну самостійність, яка в першу чергу повинна проявлятися у можливості здійснення контролю над власними ресурсами, спроможності залучати й

утримувати міжнародний капітал на власній території та найбільш повному використанні конкурентних переваг у міжнародному середовищі; стабільність і стійкість економіки, тобто надійність усіх елементів економічної системи як у цілому, так і окремих її компонентів, створення гарантій підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатність до розвитку на основі інноваційних стратегій - здійснення постійної модернізації виробництва, ефективної інвестиційної та інноваційної політики в глобалізаційному вимірі.

Якщо донедавна питання економічної безпеки пов'язувалися із впливом лише внутрішніх факторів, то сьогодні основними загрозами формування прийняттого рівня безпеки вважаються зовнішні загрози, до яких належать нерівномірність економічного розвитку міжнародного економічного простору, низький рівень конкурентоспроможності національної економіки тощо.

Виходячи з викладеного, пріоритетним є дослідження глобалізаційних аспектів гарантування економічної безпеки держави. Реалізація цього завдання дасть змогу визначити фактори формування позитивних або негативних явищ на державному та міжнародному рівні та систему відповідних заходів реагування.

Для України, яка прагне зайняти найбільш гідне місце в світовому геополітичному і економічному просторі, побудова ефективної системи забезпечення національних інтересів в економіці є ключовим напрямком.

Національні інтереси України - це:

1) сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військової, прикордонної, екологічної та інших сферах;

2) об'єктивно значущі потреби особистості, суспільства і держави в забезпеченні їх захищеності та сталого розвитку.

Інтереси особистості складаються в реалізації конституційних прав і свобод, в забезпеченні особистої безпеки, в підвищенні якості та рівня життя, в фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку людини і громадянина.

Інтереси суспільства полягають у зміцненні демократії, у створенні правової,

соціальної держави, в духовному оновленні країни.

Слід зазначити, що процес забезпечення національних інтересів залежить від обраного керівництвом країни економічного і політичного курсу.

Національними інтересами на довгострокову перспективу є:

1) зміцнення оборони країни, забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету, незалежності, державної та територіальної цілісності України;

2) зміцнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності, розвиток демократичних інститутів, удосконалення механізмів взаємодії держави і громадянського суспільства;

3) підвищення якості життя, зміцнення здоров'я населення, забезпечення стабільного демографічного розвитку країни;

4) збереження і розвиток культури, традиційних російських духовнонравствених цінностей;

5) підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

Ключовими поняттями, пов'язаними з економічною безпекою, є:

1) економічний суверенітет України - об'єктивно існуюча незалежність держави в проведенні внутрішньої і зовнішньої економічної політики з урахуванням міжнародних зобов'язань;

2) загроза економічній безпеці - сукупність умов і факторів, що створюють пряму або опосередковану можливість нанесення шкоди національним інтересам Російської Федерації в економічній сфері;

3) виклики економічної безпеки - сукупність факторів, здатних за певних умов призвести до виникнення загрози економічній безпеці;

4) ризик в області економічної безпеки - можливість нанесення збитку національним інтересам держави в економічній сфері у зв'язку з реалізацією загрози економічній безпеці;

5) забезпечення економічної безпеки - реалізація органами державної влади, органами місцевого самоврядування у взаємодії з інститутами громадянського суспільства комплексу політичних, організаційних, соціально-економічних,

інформаційних, правових та інших заходів, спрямованих на протидію викликам і загрозам економічної безпеки і захист національних інтересів України в економічній сфері.

1.2. Економічна безпека як об'єкт управління

Управління економічною безпекою представляє собою невід'ємну складову системи управління підприємством, яка передбачає прийняття управлінських рішень в будь-якій сфері діяльності підприємства, які повинні обов'язково оцінюватися з точки зору їх вплив на економічну безпеку як в поточному стані, так і на стратегічну перспективу.

Тому компоненти концепції забезпечення економічної безпеки розвитку повинні охоплювати завдання стратегічного управління щодо підтримки розвитку підприємства та такі, що є специфічними для поточного управління економічною безпекою (табл. 1.2).

Стратегічна орієнтація економічної безпеки на розвиток зобов'язує приймати гнучкі стратегічні рішення для виробництва інноваційних продуктів і технологій з врахуванням та узгодженням інтересів суб'єктів зовнішнього оточення, передбачати заходи щодо захисту інтересів підприємства в перспективі. Таке положення визначається тим, що «утиснення економічних інтересів підприємства може самим істотним чином позначитися на його стійкості та конкурентоздатності» [36, с. 106].

До стратегічних принципів забезпечення економічної безпеки розвитку держави слід віднести:

– принцип пріоритетності, що визначає пріоритет цілей розвитку та інтересів підприємства, сприяє ранжуванню цілей і завдань відповідно обраної концепції управління економічною безпекою;

– принцип готовності та компетентності, що відповідає стійкості фінансово- економічної діяльності підприємства, адекватній організаційній

Таблиця 1.2

Формування концептуальної моделі забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства

Компоненти	Традиційна концептуальна модель забезпечення економічної безпеки	Стратегічна модель забезпечення економічної безпеки розвитку підприємством
1. Концептуальний підхід до забезпечення економічної безпеки	Захисний – протистояння загрозам за рахунок ресурсного забезпечення, ліквідація наслідків загроз	Безпекоорієнтованого розвитку – підтримка розвитку за рахунок пошуку та використання можливостей, активного формування сприятливих умов
2. Основне завдання економічної безпеки	Забезпечення фінансово-економічної стійкості та ефективної діяльності	Забезпечення стійкості конкурентної позиції, інноваційної активності, організаційної адаптивності, гармонізації інтересів підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища
3. Реакція системи економічної безпеки на вплив умов зовнішнього та внутрішнього середовища на	Концентрація зусиль менеджменту на загрозах та ризиках, пов'язаних із змінами внутрішнього середовища	Концентрація зусиль менеджменту на підтримці та забезпеченні стійкого розвитку підприємства за рахунок виявлення загроз зовнішнього середовища та усунення їх впливу на небезпеку внутрішнього середовища
4. Вид організаційного забезпечення	Спирається на раціональне використання матеріально-енергетичних ресурсів та надійність техніко-технологічного потенціалу	Спирається на організаційні форми та інформаційні технології, які орієнтовні на знання та взаємовигідне співробітництво, стратегічне партнерство
5. Модель управлінських дій	Поточне управління з мінімізації виробничих витрат, стабільного отримання прибутку	Стратегічне управління за рахунок бачення перспектив, гнучкості стратегічних рішень, зміни обставин в інтересах підприємства
6. Потенціал для економічної безпеки розвитку підприємства	Можливості від ефективного використання техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських ресурсів підприємства	Здатність забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч, виявлення загроз, усунення ризиків, дотримання принципу соціальної відповідальності та екологічності

- структурі управління, рівню знань та досвіду управлінського персоналу, сприйняттю та лояльності персоналу до змін;
- принцип правової захищеності, що гарантує якісну правову захищеність всіх аспектів діяльності підприємства;
- принцип контролю та безперервності спостереження, який передбачає реалізацію процесів систематичного пошуку, збору та обробки інформації щодо стану економічної безпеки, її оцінювання;
- принцип комплексності, або системності. Цей принцип передбачає створення такої системи безпеки, яка забезпечила б захищеність корпорації, її майна. У забезпеченні безпеки корпорації повинні брати участь не тільки штатні співробітники і спеціальні служби, а й практично всі співробітники корпорації.
- принцип пріоритету заходів - система економічної безпеки повинна бути побудована таким чином, щоб вона могла на ранніх стадіях виявляти різні деструктивні чинники, вживати заходів щодо запобігання їх шкоди.
- принцип економічності - система економічної безпеки повинна бути таким чином, щоб вартість витрат на її забезпечення була оптимальною і не перевищувала той рівень, при якому втрачається економічний сенс їх застосування.
- принцип адекватності зусиль. Якщо загроза не представляє сильної небезпечності, то на усунення або запобігання їй не варто витрачати надмірних зусиль, в той же час на усунення або запобігання факторів, що представляють велику загрозу корпорації, необхідно витрачати адекватне кількість зусиль.
- принцип протидії та попередження загроз та ризиків з боку конкурентів, протиправних дій з боку персоналу підприємства, які можуть завдати шкоди. Форми прояву загроз економічній безпеці мають різний характер на макро-, мезо- та мікрорівнях і являють собою складну динамічну систему, що визначає ускладненість кризових соціально-економічних ситуацій, необхідність моніторингу інтенсивності впливу загроз на різних рівнях ієрархії соціально-економічних систем. Загрозу потрібно трактувати як джерело небезпеки,

сукупність негативних факторів або умов зовнішнього і внутрішнього середовища соціально-економічної системи, які призводять до зниження рівня безпеки підприємства.

Класифікація загроз економічній безпеці підприємства наведена на рис.1.1.

Рис.1.1. Класифікація загроз економічній безпеці підприємства

Розроблено автором на основі [10, 30,33].

В процесі управління економічною безпекою корпоративні структури мають необхідність в реорганізації і в змінах системи управління. При цьому визначальним є створення нових ефективних ресурсів, які спрямовані на подолання в рамках ситуаційного управління. У зв'язку з цим, питання управління економічною безпекою - це ситуаційна управління в компанії. При цьому важливим стає діагностика економічної безпеки компанії, яка включає:

- визначення зовнішніх і внутрішніх загроз (рис.1.2);

Рис.1.2. Внутрішні і зовнішні загрози економічній безпеці

Розроблено автором

- формулювання цілей (внутрішніх і зовнішніх);
- вивчення способів досягнення цілей;
- зміни системи управління фінансово-економічної діяльності та їх взаємодії.

На сучасному етапі системне врахування особливостей реалізації алгоритму управління економічною безпекою підприємства має передбачати розкриття: функціональних складових економічної безпеки, планування реакції підприємства на випадок несприятливого впливу потенційно небезпечних та ризикових факторів, визначення цільової спрямованості дій та безпосередньої реалізації конкретного до певних умов господарського рішення (рис. 1.3).

Використання запропонованого алгоритму управління економічною

Рис. 1.3. Алгоритм управління економічною безпекою підприємства

Розроблено автором

безпекою підприємства дозволить не лише визначити та нейтралізувати загрози і ризики але й забезпечити ефективну господарську діяльність та сталий розвиток підприємства.

Забезпечення економічної безпеки підприємства зумовлює формування необхідних елементів і загальної схеми організації економічної безпеки.

Враховуючі це, процес управління економічною безпекою підприємства передбачає здійснення етапів:

1. Розроблення системи економічних інтересів підприємства, які потребують захисту.

2. Аналіз внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці підприємства та реалізації його економічних інтересів. Цей етап включає такі операції, як виокремлення множини загроз фінансовій безпеці підприємства, оцінювання ймовірностей їх виникнення, розрахунок розміру можливих збитків від реалізації потенційних або реальних загроз, а також дослідження чинників, які спричинили збитки.

3. Вимірювання рівня економічної безпеки підприємства. Процес оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства включає такі кроки: вибір критерію ефективності фінансово-економічної безпеки, який характеризує ступінь наближення підприємства до безпечного стану; побудова множини показників (індикаторів) фінансової безпеки; визначення порогових значень показників (індикаторів); моніторинг вибраних показників і зіставлення їх фактичних значень із пороговими; визначення інтегрального рівня економічної безпеки підприємства за розробленою системою показників.

4. Нівелювання загроз економічній безпеці підприємства. Розроблення комплексу заходів із забезпечення економічної безпеки та практичних рекомендацій щодо їх імплементації на практиці.

5. Бюджетне планування реалізації розробленого комплексу заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства.

6. Реалізація запланованих заходів у процесі здійснення господарської діяльності підприємства.

7. Контроль за ходом реалізації запланованих заходів щодо забезпечення достатнього рівня економічної безпеки підприємства.

8. Оперативне управління системою економічної безпеки підприємства за допомогою механізму зворотного зв'язку, яке проявляється у коригуванні наявної або розробці нової системи заходів із забезпечення достатнього рівня економічної безпеки.

Процес управління економічною безпекою передбачає реалізацію заходів на різних рівнях:

- на стратегічному рівні: вибір стратегії, оцінку навколишнього середовища, створення рейтингової системи, структурних компонентів економічної безпеки компанії, розроблення заходів, методів реалізації та контролю, формування необхідних ресурсів, зокрема фінансовий;

- на тактичному рівні: вирішення проблем, пов'язаних з усуненням самих загроз або запобіганням їх впливу на економічну сферу; вибір найбільш ефективних управлінських рішень, методів та прийомів у відповідній ситуації;

- на операційному рівні - складні оперативні заходи, за які покладено відповідальність відповідних державних органів.

Забезпечення необхідного рівня економічної безпеки держави передбачає застосування усіх цих рівнів одночасно, з узгодженням по параметрах безпосередньо економічної та національної стратегій.

Основними функціями державного управління стосовно економічної безпеки є: стимулювання; нормативний (регулятивний); коригування; соціальний; безпосереднє управління неринковим сектором економіки; Контроль. Зміст основних функцій управління економічною безпекою в державі також ґрунтується на пріоритетах, що відповідають головній меті гарантування економічної безпеки.

Ефективність процесу управління економічною безпекою залежить як від рівня адекватності державних інституцій завданням, покладеним на них конституцією функцій, так і від характеру й масштабів зовнішніх загроз та викликів.

1.3. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки держави в глобальному середовищі

Управління економічною безпекою забезпечується різними механізмами послідовного впливу в умовах різних станів економічної безпеки компанії (табл.1.3.) По-перше, якщо нормальний рівень економічної безпеки перевищено, то необхідно включити механізм резервування та активність компанії. Можна вважати, що при високому рівні управління економічною безпекою компанії для

По-друге, якщо рівень не перевищує граничних значень, фінансова діяльність потребує додаткових ресурсах - це забезпечує збереження параметрів системи в нормі. Тому механізм збереження (Захист) зазвичай не вимагає значного ресурсного забезпечення, проте покликаний економити ресурси.

По-третє, при перевищенні порогового рівня вступає в дію механізм регулювання, якому необхідне залучення додаткових виробничих ресурсів, тобто механізм управлінського регулювання.

Механізм регулювання є дійсним до тих пір, поки не перевищує рівень нарощування або зниження інтенсивності функцій управління. При цьому, стан

Таблиця 1.3

Механізми управління економічною безпекою компанії

Механізми	Зміни	Характеристика	Особливості
1 Резервування	Позитивне відхилення від норми	Високий рівень економічної безпеки	Наявність надлишкової безпеки і резервування ресурсів
2 Збереження	Перевищення порогового значення	нормальний рівень економічної безпеки	Активна робота захисних механізмів, посилюється діяльність регулятивних механізмів, доводиться витратити компанії додаткові ресурси для підтримки рівноваги

Продовження таблиці 1.3.

3 Регулювання	Перевищення встановлених норм	Низький рівень економічної безпеки	Компанія підтримує діяльність за рахунок додаткових ресурсів, зберігаючи життєво важливі елементи, знижується надійність функції
4 Подолання	Перевищення можливостей регуляторного механізму, необхідні додаткові ресурси	критичний рівень економічної безпеки	Виснаження ресурсів, позамежне відхилення від норми, банкрутство компанії

компанії відноситься до низького рівня економічної безпеки, що для системи управління означає вдосконалення фінансової та економічної діяльності і залучення додаткових джерел для нормального функціонування.

По-четверте, для механізму подолання існуюча структура не справляється із зовнішніми і внутрішніми загрозами, тоді необхідно змінити структуру управління в частині прийняття нестандартних рішень і використовувати внутрішні або залучені ресурси.

До інструментів державного управління економічною безпекою належать методи (табл. 1.4).

Таблиця 1.4.

Методи державного управління економічною безпекою держави

Ознака групування методів	Характеристика ознак групування методів
Прямі	передбачають безпосереднє втручання держави в економічні процеси та економічну діяльність суб'єктів і здійснення заходів із застосуванням інструментів адміністративного регулювання та використання бюджету (в частині державних асигнувань) За формами впливу на суб'єктів ринку
Опосередковані	(вплив держави на економічні інтереси суб'єктів ринкової економіки за допомогою інструментів фінансової цінової, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної та іншої політики

Продовження таблиці 1.4.

Адміністративні	забезпечуються державою через систему інструментів адміністративного регулювання і передбачають такі механізми, як: квотування, лімітування, ліцензування, нормування, стандартизація, державні замовлення
Економічні	методи фінансово-бюджетного, грошово-кредитного, цінового та валютного регулювання, які використовуються державою задля створення такого економічного середовища, яке б стимулювало суб'єктів ринку здійснювати господарську діяльність згідно зі своєю основною метою в поєднанні з основними напрямками соціально-економічного розвитку
Правові	діяльність держави щодо створення нормативно-правового простору функціонування суб'єктів ринку через прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів, передбачаючи механізми їх реалізації та контролю за виконанням

Розроблено автором за даними [3]

Інструменти забезпечення економічної безпеки держави представлено в таблиці 1.5).

Моніторинг діяльності компанії можна проводити за такими видами показників ефективності:

- оцінна вартість компанії (вартість акціонерного капіталу, рентабельність, економічна додана вартість);
- показники фінансового стану (розмір прибутку, Інвесткапітал, рентабельність активів, ділова активність компанії);
- нефінансові показники (обсяг виробництва, витрати на інновації, конкурентоспроможність компанії);
- витратні показники (частка витрат у вартості продукції, відповідність витрат нормам і нормативам, темпи зростання витрат, питома вага неефективних витрат.

Економічна безпека компанії може оцінюватися за допомогою загальних і спеціальних показників. В економічній літературі виділяють кілька узагальнюючих показників економічної безпеки.

Таблиця 1.5

Інструменти забезпечення економічної безпеки держави

Інструменти	Характеристика основ них складників інструментів
Інституційні	Оптимізація системи державних органів; Посилення повноважень органів влади щодо регулювання, управління та контролю господарської діяльності; Стандартизація порядку та порядку впровадження системи електронного уряду; Удосконалити систему інституціональної підтримки розвитку державно-приватного партнерства; Інституціоналізувати соціальну відповідальність та підтримувати критичні сфери життєзабезпечення
Організаційні	Активізація управлінських функцій влади при підготовці та пошуку джерел інвестицій для соціально-економічного розвитку; Впровадження практики створення пільгових кредитних фондів та фінансування пріоритетних інвестиційних проектів для економіки; Планування та розвиток інфраструктури інноваційної освітньої та дослідницької діяльності з метою інтелектуалізації економіки
Економічні	Розширення та модернізація територіальної інфраструктури; Інвестування у розробку основних та економічних пріоритетів; Формування та розвиток національних, міжгалузевих та міжгалузевих інтегрованих виробничих систем; Активізація малих та середніх підприємств; Підвищення ефективності використання наукового, технологічного та інтелектуального кадрового потенціалу шляхом розвитку венчурного бізнесу

Розроблено автором за даними [3]

До першої групи показників можна віднести імпакт-індикатор або показник економічної дієвості. Даний показник демонструє можливість компанії реалізувати поставлені цілі і місію в довгостроковій перспективі. Імпакт-індикатор визначається співвідношенням фактичних параметрів досягнення мети до планових.

$$I_i = T_f / T_p \quad (1.1)$$

де I_i - імпакт-індикатор,

T_f - фактичне досягнення мети,

T_p - планове визначення мети.

До другої групи показників економічної безпеки компанії можна віднести продуктивність, яка розраховується співвідношенням кількості виробленої продукції до кількості витрачених ресурсів.

Як ми вже зазначали вище, основним критерієм політики економічної безпеки в корпоративному управлінні, на наш погляд, є оцінка стану фінансово-економічної діяльності компанії. У зв'язку з цим, особливого значення мають фінансово-економічні показники. До таких показників, як правило, відносять коефіцієнт автономії компанії, платоспроможність, маневреність, ліквідність.

Фінансова стійкість підприємства визначається коефіцієнтом автономії. Коефіцієнт автономії визначається відношенням власного капіталу до підсумкової суми капіталу в балансі.

$$K_a = D_o / K_b, \quad (1.2)$$

де K_a - коефіцієнт автономії; K_o - власний капітал;

K_b - балансовий підсумок капіталу.

Мінімальне значення має бути не нижче 0,5, чим ближче коефіцієнт автономії до 1,0, тим краще.

Коефіцієнт платоспроможності також є важливим показником економічної безпеки і стану компанії. До групи коефіцієнтів платоспроможності відноситься коефіцієнт покриття, який розраховується як відношення мобільних засобів компанії до власної короткострокової заборгованості. До мобільних засобів компанії відноситься готівкові кошти, цінні папери, дебіторська заборгованість і запаси товарів і матеріалів. Коефіцієнт покриття показує здатність компанії виконувати власні зобов'язання перед кредиторами і забезпечувати функціонування власного виробництва.

$$K_p = M_c / K_z, \quad (1.3)$$

де K_p - коефіцієнт покриття, M_c - мобільні засоби,

K_z - короткострокова заборгованість.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності також відноситься до групи показників платоспроможності і характеризує ставлення грошей і цінних паперів до короткострокової заборгованості компанії. Коефіцієнт абсолютної ліквідності розраховується за формулою:

$$K_{a.l.} = (D + Ц) / З_k, \quad (1.4)$$

де $K_{a.l.}$ - коефіцієнт абсолютної ліквідності, D - гроші,

Ц - цінні папери,

Зк - короткострокова заборгованість.

Нормальним вважається показник коефіцієнта абсолютної ліквідності в межах значень 0,2 - 0,5.

Найчастіше економічна безпека в управлінні пов'язують з оцінкою економічної вартості компанії, яку визначають із застосуванням методу економічної доданої вартості. Метод розрахунку економічної доданої вартості - це вимір фінансового рівня компанії, що визначає реальний економічний дохід, який розраховується як різниця між чистою операційним прибутком (прибуток за вирахуванням податку) і відповідною вартістю Інвесткапітал. Капітал компанії спрямований на отримання ефекту для забезпечення доходу, який необхідний акціонерам і інвесторам на вкладені кошти.

Розрахунок економічної доданої вартості:

$$EPC = \text{ПП-СВК} * \text{ІК}, \quad (1.5)$$

де ПП-прибуток після сплати податку;

СВК- середньозважена вартість капіталу;

ІК-інвестиційний капітал.

EPC повинна бути отримана компанією в тому випадку, коли дохід від ІК перевищує норму інвестиційного доходу. Нормальний рівень EPC повинен бути позитивним, перевищувати ринкову вартість по відношенню балансової вартості чистих активів. Це стимулює акціонерів вкладати кошти в розвиток компанії. При EPC відбувається зниження ринкової вартості компанії, і акціонери втрачають вкладений капітал за рахунок недоотримання прибутку.

У сукупності критеріїв і показників (індикаторів) змісту і розвитку економічної безпеки держпви провідне місце посідають граничні (порогові) позначки стану показників економічного розвитку, за межами яких настає загроза руйнації економічної системи (табл. 1.6), а також показники підвищеної небезпеки.

В економічній сфері до показників підвищеної небезпеки відносять передусім:

1) втрату здатності економічної системи держави вийти із економічної кризи внаслідок критичного впливу таких чинників, як інтенсивне зростання

економічної злочинності, що паралізує економічну систему держави і цивілізоване підприємництво; 2) критичне звуження ресурсного простору і втрату можливостей адаптації економічної системи до

Таблиця 1.6

Основні показники (індикатори) економічної безпеки держави

Показник	Граничні позначки	Фактичний стан в Україні
ВВП на душу населення: від рівня розвинених країн від загальносвітового рівня	$\geq 50\%$ $\geq 100\%$	27 % 63,2 %
Частка в промисловому виробництві обробної промисловості	$\geq 70\%$	34,5 %
Обсяг інвестицій, % до ВВП	$\geq 25\%$	13,7 %
Асигнування на науку, % до ВВП	$\geq 2\%$	1,2 %
Рівень безробіття	$\leq 7\%$	6,9 %
Рівень інфляції за рік	$\leq 20\%$	16,6 %
Державний борг, % до ВВП	$\leq 25\%$	12,5 %
Дефіцит бюджету, % до ВВП	$\leq 5\%$	2,7 %
Грошова маса, % до ВВП	$\geq 50\%$	44,6 %
Обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси (коефіцієнт доларизації)	$\leq 10\%$	22,7 % за даними НБУ
Частка населення за межею бідності	$\leq 10\%$	30–40 %*
Рівень продовольчої залежності (частка спожитих імпортних продуктів харчування)	$\leq 30–35\%$	10–12 %
Кредиторсько-дебіторська заборгованість, % до ВВП	$\leq 10–15\%$	60–65 %
Відношення зовнішньоторговельного обігу до ВВП	$\leq 25\%$	52 %
Рівень капіталізації фондового ринку, % до ВВП	$\geq 20\%$	7,2 %
Тіньова економіка	$\leq 20\%$	40–50 %*

Розроблено автором за даними [52]

скорочення сировинних та енергетичних ресурсів; 3) якісну деградацію і структурну кризу індустріальних галузей внаслідок критичного падіння промислового, технологічного, науковотехнічного, експортного, платіжного потенціалів держави; 4) інтенсивне зростання інфляційних процесів; 5) критичний стан інфраструктури держави; 6) розвал фінансової системи держави та ін. Наближення до цих показників свідчить про наростання загроз соціально-

економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних значень — про вступ суспільства в зону нестабільності і соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки.

Висновки до розділу 1

В результаті дослідження було визначено, що категорія економічна безпека є багатокомпонентним, багатограним поняттям, тому її доцільно розглядати як складову окремих елементів, сполучення яких формує її загальний рівень. Відповідно на глобальному рівні її характеризують такі компоненти, як фінансова, інвестиційна, інноваційна і зовнішньоекономічна безпека. За цими компонентами доцільно сформуванати систему індикаторів, поєднання яких дає змогу здійснити комплексний аналіз економічної безпеки України за її складовими, дослідити кількісні параметри і тенденції гарантування економічної безпеки в системі міжнародних зіставлень.

На сучасному етапі економічного розвитку в Україні відбувається процес подальшої адаптації до вимог глобального конкурентного середовища. Цей процес супроводжується виникненням загроз, які негативно впливають на сучасну економічну ситуацію в державі. У контексті гарантування економічної безпеки за умов глобалізації необхідно відзначити, що функціонування економіки характеризується відсутністю дієвої нормативно-правової бази, державного регулювання та відповідного інституціонального середовища, що реально стимулювало б її розвиток. Спостерігається інерційність вітчизняного ринку відповідно до динамічних змін світової економіки.

Згідно з позицією автора, «політика економічної безпеки - важливий елемент корпоративного управління, що представляє собою взаємопов'язаний комплекс організаційно-правових заходів та методів, спрямованих на попередження ризиків і загроз, зростання ресурсного потенціалу і забезпечення ефективного розвитку компанії». У дослідженні визначено місце, роль і значення політики економічної

безпеки в управлінні в сучасних умовах трансформації та високого рівня конкуренції.

Для ефективного розвитку управління головним є забезпечення економічної безпеки компанії, яке передбачає, створення багатогранної концепції формування політики економічної безпеки. Запропонований автором концептуальний підхід, дозволяють проводити діагностику рівня економічної безпеки компанії на основі цілісного методу, що дозволяє глибоко вивчити стан і тенденції розвитку фінансово-економічної діяльності компанії. Концептуальний підхід до безпеки підприємства ґрунтуються на передбаченні зовнішніх і внутрішніх загроз, які тісно пов'язані з рівнем розвитку країни, регіону, підприємства.

Основними принципами політики економічної безпеки в управлінні, на думку автора, є: поєднання стабільності і динаміки структури підприємства; раціональності та ефективності; незалежності і колегіальності; системності і безперервності; попередження і передбачення різних факторів; перспективність і прогнозування.

Система показників економічної безпеки компанії повинна включати в себе комплексну оцінку управлінської, фінансової, економічної та організаційної складових. Від правильності вибору системи показників для моніторингу економічної безпеки в управлінні залежить ступінь точності оцінки забезпечення економічної безпеки компанії, комплекс заходів щодо запобігання і попередження ризиків і загроз.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Організаційно-економічна характеристика Служби безпеки України як суб'єкта управління економічною безпекою держави

Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

25 березня 1992 року – офіційна дата створення української спецслужби. У цей день Верховна Рада прийняла закон «Про Службу безпеки України». І невдовзі особовий склад СБУ склав присягу на вірність народу.

Одразу перед Службою постали надзвичайно серйозні виклики – захист державної безпеки і суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності і оборонного потенціалу.

На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

У складі СБУ були створені підрозділи розвідки і контррозвідки, захисту національної державності і протидії тероризму, військової контррозвідки, боротьби з корупцією і організованою злочинністю, урядового зв'язку, підрозділ спецпризначення «А» тощо.

Служба динамічно розвивалася і співпрацювала з міжнародними партнерами. З часом СБУ стала центром антитерористичної системи держави. До її обов'язків віднесені не лише захист державної таємниці, а й національного інформаційного простору, кібербезпеки.

З початком російської агресії у 2014 році Служба сконцентрувала свої ресурси на протидії гібридній війні, сепаратизму та збереженню територіальної

цілісності. Наші співробітники беруть участь у спецопераціях, в тому числі на Сході України.

У 2019 розпочалася реформа СБУ, яка має визначити якісно нові пріоритети в її роботі.

Зокрема, спецслужба зосередить більше увагу на контррозвідувальній протидії загрозам державній безпеці, кібербезпеці, боротьбі з тероризмом, захисті державної таємниці тощо. І водночас посилить аналітичний блок, аби діяти проактивно і нейтралізувати безпекові загрози на ранньому етапі.

Центральне управління Служби безпеки України відповідає за стан державної безпеки, координує і контролює діяльність інших органів Служби безпеки України. До його складу входять Апарат Голови Служби безпеки України та функціональні підрозділи:

- контррозвідки;
- захисту національної державності;
- контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки;
- контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки;
- охорони державної таємниці та ліцензування;
- боротьби з корупцією та організованою злочинністю;
- боротьби з тероризмом;
- захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;
- оперативно-технічних заходів;
- оперативного документування;
- слідчий;
- інформаційно-аналітичного, кадрового, правового, господарського, фінансового, медичного та інших видів забезпечення оперативно-службової діяльності Служби безпеки України [57].

До завдань Служби безпеки України входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та

інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Центральне управління Служби безпеки України видає положення, накази, розпорядження, інструкції, дає вказівки, обов'язкові для виконання у системі Служби безпеки України. Зазначені акти не підлягають виконанню, якщо в них встановлюються не передбачені законодавством додаткові повноваження органів і співробітників Служби безпеки України або антиконституційні обмеження прав та свобод громадян. У межах своєї компетенції Центральне управління Служби безпеки України вносить Президенту України пропозиції про видання актів з питань збереження державної таємниці, обов'язкових для виконання органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями і громадянами.

Керівництво всією діяльністю Служби безпеки України, її Центральним управлінням здійснює Голова Служби безпеки України, якого призначає Президент України.

Голова СБ України має заступників, яких за його поданням призначає Президент України.

Начальників підрозділів Центрального управління СБ України: контррозви, захисту національної державності, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, контррозвідувального захисту економіки держави, контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, охорони державної таємниці та ліцензування, боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів, інформаційно-аналітичного, оперативно-технічного, оперативного документування, слідчого, роботи з особовим складом, а також начальників регіональних органів призначає Президент України за поданням Голови СБ України.

З метою ефективного виконання визначених законом завдань в СБ України створені її регіональні органи: обласні управління СБ України, їх міжрайонні,

районні та міські підрозділи, розміщення і територіальна компетенція яких можуть не збігатися з адміністративно-територіальним поділом України.

В інтересах державної безпеки органи й підрозділи Служби безпеки України можуть створюватися на окремих державних стратегічних об'єктах і територіях, у військових формуваннях.

У своїй оперативно-службовій діяльності регіональні органи Служби безпеки України незалежні від органів місцевої державної адміністрації та місцевого самоврядування, посадових осіб, партій і рухів.

Начальники регіональних органів СБ України призначаються Головою Служби безпеки України з відома глав місцевих державних адміністрації.

Місія СБУ – безпека України та захист її громадян. Тому серед ключових напрямів діяльності Служби безпеки України:

- контррозвідка;
- захист національної державності;
- боротьба з тероризмом;
- захист інформаційної безпеки;
- охорона державної таємниці.

Кожен громадянин має бути впевнений, що держава захистить його за будь-яких обставин. Сама ж країна має бути захищена від ситуативних і глобальних загроз та зовнішньої агресії – військової, економічної, інформаційної.

Цінності СБУ – це:

- верховенство права та законність;
- добросовісність;
- відповідальність і підзвітність;
- професіоналізм і постійне вдосконалення [57].

Сфера та умови діяльності СБУ

Контррозвідка

Контррозвідка є основою будь-якої спецслужби. Її завдання – викривати та блокувати протиправну діяльність іноземних спецслужб.

Служба безпеки України максимально на цьому зосереджена. Адже, починаючи з 2014 року, російські спецслужби перейшли до відкритої розвідувально-підривної діяльності проти України.

З того часу контррозвідка СБУ кардинально оновилася – підрозділ був мобілізований у дуже стислі терміни.

Зараз Служба регулярно блокує ворожі сценарії.

Упродовж 2019 року розпочато 347 кримінальних проваджень за ознаками державної зради, шпигунства, створення терористичної організації чи незаконного вивезення товарів подвійного призначення.

Служба викриває та припиняє шпигунську діяльність іноземних розвідок, протидіє їхнім спробам проникнути до українських органів влади і завести туди власних «агентів впливу».

Окрім того, ми затримуємо учасників диверсійних груп, інформаторів терористичних організацій, блокуємо спроби проникнення іноземних агентів до Збройних Сил України, правоохоронних органів та інших воєнізованих формувань.

Захист національної державності

Один з найважливіших пріоритетів СБУ – захист державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу.

Адже загрози виникають постійно – з боку Російської Федерації.

З початком російської агресії СБУ локалізувала сепаратистський рух і зруйнувала плани ворога з «федералізації» України. Хоча такі спроби були не тільки в Криму, Донецькій і Луганській областях.

У мирних регіонах – блокувала спроби російських агентів інспірувати міжнаціональну ворожнечу і штучні конфлікти на релігійному ґрунті.

Ситуацію в державі вдалося стабілізувати. Однак гібридна війна проти України триває. Тільки упродовж 2019 року набули чинності 220 вироків у кримінальних провадженнях, які пов'язані з:

- посяганням на територіальну цілісність України та конституційний лад;
- фінансуванням або вчиненням терактів;
- створенням незаконних збройних формувань;

– припиненням незаконної діяльності зі створення каналів потрапляння у некерований обіг вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин.

Спільно з колегами з інших держав СБУ встановила десятки осіб, причетних до міжнародних терористичних і релігійно-екстремістських угруповань.

Майже 450 іноземцям із списку міжнародних терористів заборонено в'їзд на територію України.

Також СБУ не впустила до нас сотні російських пропагандистів, які ведуть інформаційну війну проти України.

Боротьба з тероризмом

Служба безпеки України – головний орган у загальнодержавній системі боротьби з тероризмом.

Ми протидіємо проявам тероризму та координуємо роботу інших держорганів у цьому напрямі. Саме для такої координації працює Антитерористичний центр при СБУ.

Штаб Центру системно моніторить рівень терористичної загрози, консолідує отриману в режимі онлайн партнерську інформацію, проводить навчання на об'єктах критичної інфраструктури.

За останні роки СБУ набула великого досвіду протидії розвідувально-підривній діяльності спецслужб РФ та з виявлення та знешкодження озброєних терористичних груп, які проникають з тимчасово окупованих територій у мирні регіони країни.

Цим досвідом СБУ ділиться з іноземними партнерами, насамперед зі спецслужбами країн НАТО і ЄС. Служба безпеки активно взаємодіє з ними, адже весь цивілізований світ об'єднує зусилля у протидії міжнародному тероризму та його фінансуванню.

Захист інформаційної безпеки

Безпека держави напряму залежить від захищеності її інформаційного та кіберпростору.

Сьогодні Служба безпеки України реалізує весь комплекс заходів для інформаційної та кібербезпеки держави: протидіє кібертероризму, кібершпигунству, блокує хакерські атаки, спростовує фейки.

Фахівці СБУ систематично викривають псевдопатріотичні спільноти у соціальних мережах, «ботоферми» і сепаратистських агітаторів, завербованих спецслужбами РФ.

За останні роки Служба накопичила досвід з нейтралізації хакерських атак. У Службі функціонує потужний підрозділ інформаційної контррозвідки. Його фахівці ефективно співпрацюють з колегами з країн ЄС і НАТО, щоб захистити об'єкти критичної інфраструктури та інформаційні ресурси держави від кіберзагроз.

Охорона державної таємниці

Захист державної таємниці – одна з основних функцій Служби безпеки України нарівні з контррозвідкою та боротьбою з тероризмом.

Служба дбає про охорону секретної інформації, розголошення якої може зашкодити країні. Це, зокрема, відомості у галузях державної безпеки, оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин тощо.

Державною таємницею можуть володіти органи влади, підприємства та організації. І всі без винятку структури, які працюють із держсекретами, постійно перевіряються Службою.

Сьогодні захист державної таємниці є надзвичайно важливим як у зв'язку з безпрецедентною активністю російських спецслужб, так і через глобалізацію світового інформпростору.

Втрата чи розголошення державної таємниці через службову недбалість або в інтересах іноземних спецслужб передбачає кримінальну відповідальність. Тільки протягом 2019 року Служба локалізувала понад 2 тисячі передумов для витоку секретної інформації.

У межах міжнародного співробітництва Україна уклала майже п'ять десятків двосторонніх угод із державами-партнерами та міжнародними організаціями щодо взаємної охорони секретної інформації.

Досудове розслідування

До підслідності слідчих підрозділів Служби безпеки України закон відносить обмежену кількість злочинів. Проте саме вони можуть завдати найбільшої шкоди особі, суспільству, державі, загальній безпеці.

Зокрема, слідчі СБУ розслідують факти шпигунства і державної зради, посягання на конституційний лад, територіальну цілісність і суверенітет, розголошення державної таємниці, кіберзлочини тощо.

За роки військової агресії проти України слідчі СБУ відкрили і розслідували тисячі кримінальних проваджень. Служба передала до суду звинувачувальні матеріали стосовно учасників терористичних організацій, незаконних збройних формувань на сході України, російських агентів, адміністраторів пропагандистських інтернет-спільнот.

Головне слідче управління СБУ продовжує документувати факти причетності держави-агресора до терористичної діяльності в Україні. Насамперед – це злочини проросійських найманців проти мирного населення.

Доказові матеріали, зібрані слідчими СБУ, надаються до міжнародних організацій і судів для захисту інтересів України на зовнішньополітичних переговорних майданчиках, посилення санкційного тиску на РФ.

У складі міжнародної спільної слідчої групи фахівці СБУ розслідують кримінальне провадження за фактом збиття проросійськими бойовиками пасажирського літака Боїнг-777 рейсу МН17 у 2014 році.

Інша діяльність

- Захист об'єктів критичної інфраструктури;
- Протидія транснаціональній організованій злочинності.

Захист об'єктів критичної інфраструктури

В умовах гібридної війни ризики для інфраструктури суттєво зростають. Адже від захищеності її об'єктів багато у чому залежить і національна безпека.

Тому СБУ зосереджена на контррозвідальному, контртерористичному та протидиверсійному захисті об'єктів енергетики, транспортного комплексу, інших стратегічно важливих галузей.

Служба постійно блокує:

- спровоковані агресором нештатні та аварійні ситуації;
- перебої в роботі об'єктів життєдіяльності;
- маніпуляції у фінансово-банківському секторі.

Також СБУ запобігає спробам знищити ліквідні і стратегічні підприємства, нав'язати через агентів впливу не вигідні чи збиткові для держави контракти.

Сьогодні Україна активно формує державну систему захисту критичної інфраструктури. При її розробці враховано досвід країн НАТО та ЄС.

Серед пріоритетних завдань СБУ у цій галузі – протидія іноземній економічній експансії, недопущення використання фінансових інструментів для створення системних кризових явищ в українській економіці.

Протидія транснаціональній організованій злочинності

Транснаціональна організована злочинність та корупція – одні з основних загроз безпеці держави. Не секрет, що іноземні спецслужби активно використовують цей напрям, щоб дестабілізувати ситуацію в Україні. Навіть намагаються проникнути в органи влади і взяти під свій контроль окремі галузі економіки та державного управління.

Тому в боротьбі з оргзлочинністю СБУ використовує весь арсенал контррозвідувальних методів і застосовує кращі практики партнерських спецслужб.

Загалом Служба налагодила робочі контакти з понад 50 спецслужбами у всьому світі. Співпраця з партнерами спрямована на боротьбу з:

- транснаціональною оргзлочинністю;
- контрабандою;
- міжнародним наркобізнесом;
- організованими злочинними угрупованнями, які спеціалізуються на налагодженні каналів незаконної міграції і торгівлі людьми;
- корупцією.

За 2019 рік СБУ блокувала близько 500 проявів корупції, запобігла мільярдним збиткам для держави. Окрім того, провела спецоперації з протидії

міжнародним угрупованням контрабандистів. Наприклад, була вилучена рекордна партія тютюнових виробів на 120 мільйонів гривень [50].

Серед здобутків – і блокування діяльності потужного транснаціонального наркоугруповання «Хімпром».

Міжнародне партнерство

Основне завдання Служби безпеки – забезпечення державної безпеки України, загрози та виклики якій можуть мати і внутрішньодержавне, і іноземне походження. Ми тісно співпрацюємо з партнерами з інших країн, щоб ефективно забезпечити безпеку України та ключові національні інтереси.

Служба безпеки України підтримує контакти з:

- спецслужбами інших країн;
- правоохоронними органами інших країн;
- профільними структурами у складі міжнародних організацій.

У глобалізованому світі загрози безпеці наших основних партнерів також впливають на безпеку України. Саме тому у багатьох сферах своєї роботи ми покладаємося на підтримку партнерських спеціальних служб і правоохоронних органів.

Служба активно взаємодіє з міжнародними організаціями. Зокрема, експерти з країн НАТО та ЄС надають фахові консультації в рамках реформування Служби безпеки України.

Демократичний контроль

У своїй діяльності Служба безпеки України дотримується належного балансу конфіденційності і відкритості. Адже від першого залежить її ефективна контррозвідувальна робота, а від другого – довіра українського суспільства.

Система демократичного контролю постійно вдосконалюється. Наразі він здійснюється через повноваження Президента, парламенту і судів.

Власне, кожен громадянин також може взяти участь у здійсненні цивільного контролю над Службою через громадські організації, депутатів представницьких органів влади і особисто через звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Окрім того, в СБУ функціонує цілодобова «гаряча лінія» для звернень громадян, проводяться особисті прийоми керівників, діє чіткий порядок роботи із заявами та зверненнями, доступу до публічної інформації.

За ініціативою керівництва Служби створено майданчики для діалогу з низкою бізнес-асоціацій, представниками ІТ-сфери, правозахисними організаціями.

Центральне управління Служби безпеки України відповідає за стан державної безпеки.

Розглянемо саме Антикорупційну програму Служби безпеки України (далі - СБУ) на 2018 – 2020 роки (далі – Антикорупційна програма) [5].

Загальні засади відомчої антикорупційної політики формуються з урахуванням:

потреби у формуванні високого рівня довіри до СБУ;

наявності умов для існування корупційного потенціалу в сфері правоохоронної діяльності, пов'язаного із управлінням значними державними ресурсами, підвищеним рівнем закритості та принципом єдиноначальності, який наділяє командирів (начальників, керівників) певними дискреційними повноваженнями, контактами співробітників із кримінальним середовищем. впливом правоохоронної діяльності на права та свободи громадян;

постійного контролю з боку громадськості за діяльністю правоохоронних органів.

Політика СБУ щодо запобігання та протидії корупції в підрозділах, органах установ та закладах СБУ ґрунтується на принципах:

- верховенства права;
- доброчесності на публічній службі;
- формування негативного ставлення до корупції;
- невідворотності відповідальності за корупційні правопорушення;
- ефективності та законності використання бюджетних коштів;
- прозорості та відкритості антикорупційної діяльності;
- забезпечення безпеки інформації з обмеженим доступом;

– залучення громадськості до здійснення антикорупційних заходів.

Крім того, відомча політика СБУ щодо запобігання та протидії корупції передбачає реалізацію антикорупційних реформ, створення ефективних механізмів запобігання корупції, врегулювання конфлікту інтересів та забезпечення контролю за дотриманням моральних і етичних норм, доброчесності та порядності особами, уповноваженими на виконання функцій держави, посилення ефективності управління фінансовими ресурсами.

Одним із основних завдань Антикорупційної програми є утворення ефективної системи запобігання та протидії корупції, впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у системі СБУ та підвищення рівня довіри громадян до її діяльності.

Заходи з усунення виявлених корупційних ризиків спрямовуються на ліквідацію причин та умов, що можуть призвести до корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних із корупцією, удосконалення відомчої антикорупційної нормативно-правової бази, підвищення рівня стандартів доброчесності осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Основним напрямом у сфері запобігання та протидії корупції в системі СБУ є виявлення найбільш вразливих до корупції процесів, які мають місце під час здійснення особовим складом СБУ своїх повноважень та функцій, а також причин та умов, що можуть призвести до скоєння корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, реалізація заходів щодо їх усунення (мінімізації).

З аналізу повноважень органів, підрозділів, установ і закладів СБУ та її співробітників вбачається, що в окремих із них існує вірогідність виникнення корупційних ризиків. Разом із цим, в системі СБУ постійно вживаються заходи, спрямовані на їх недопущення та мінімізацію. Зокрема, мінімізація їх настання досягається шляхом підвищення рівня свідомості особового складу СБУ щодо несприйняття корупції та вжиття додаткових заходів профілактичного, навчального, методичного та дисциплінарного характеру.

Ідентифіковано 17 корупційних ризиків у діяльності СБУ, для усунення/мінімізації яких потребується вжиття додаткових запобіжних заходів.

Із них: 1 – можливий при здійсненні функцій досудового розслідування, оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності СБУ; 2 – можливі при поводженні з інформацією з обмеженим доступом; 6 – можливі при виконанні функцій з управління органами та підрозділами СБУ, управління персоналом та підготовки кадрів, а також у сфері соціально-побутового забезпечення особового складу СБУ; 3 – можливі при виконанні функцій з управління фінансами; 1 – можливий при здійсненні внутрішнього контролю та аудиту; 3 – можливі при виконанні функцій ліцензування та дозвільної діяльності, а також контролю за станом охорони державної таємниці та службової інформації; 1 – можливий при здійсненні експертних досліджень. При оцінці ідентифікованих корупційних ризиків визначено 7 – з середнім рівнем, 10 – з низьким.

Моніторинг та координація виконання Антикорупційної програми здійснюється спеціально уповноваженою особою, визначеною Головою СБУ та Управлінням внутрішньої безпеки, які, серед іншого, мають право одержувати від функціональних підрозділів ЦУ, установ, закладів, регіональних органів СБУ відповідну інформацію та в разі необхідності інформують про хід виконання Антикорупційної програми Голову СБУ.

У межах моніторингу ведеться облік, аналіз та узагальнення отриманої інформації, за результатами якого не рідше одного разу на рік здійснюється оцінка результатів здійснення передбачених Антикорупційною програмою заходів щодо усунення виявлених корупційних ризиків та оцінка ефективності Антикорупційної програми. За необхідності ініціюється перед Головою СБУ ініціюється питання щодо необхідності внесення змін до Антикорупційної програми.

Оцінка ефективності виконання заходів, передбачених Антикорупційною програмою, проводитиметься з урахуванням таких критеріїв:

- повнота виконання;
- своєчасність виконання;
- ефективність виконання.

Захід вважається виконаним у повному обсязі у разі досягнення очікуваних результатів.

Захід вважається виконаним своєчасно у разі дотримання строків виконання.

Захід вважається виконаним ефективно у разі:

- створення умов для мінімізації ідентифікованого корупційного ризику у зв'язку із реалізацією визначеного Антикорупційною програмою заходу;
- усунення ідентифікованого корупційного ризику у зв'язку із реалізацією визначеного Антикорупційною програмою заходу.

Антикорупційна програма може переглядатися: у разі виявлення нових корупційних ризиків; протягом тридцяти календарних днів після затвердження або внесення змін до Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки та Державної програми з її реалізації; у разі внесення змін до законодавства у сфері запобігання корупції; надання Національним агентством з питань запобігання корупції обов'язкових для розгляду пропозицій; за результатами проведеної оцінки виконання Антикорупційної програми – не рідше ніж один раз на рік.

Зміни до Антикорупційної програми підлягають погодженню із Національним агентством з питань запобігання корупції.

Рішення про внесення змін до Антикорупційної програми, за результатами її перегляду, приймає Голова СБУ.

2.2. Оцінка та індикатори рівня внутрішньої економічної безпеки держави

Ефективна система забезпечення економічної безпеки - питання «життя» будь-якої держави. Однією з першочергових державних завдань постає досягнення такого рівня економічної безпеки, який би забезпечував внутрішню стабільність, активну участь країни в міжнародному поділі праці і одночасно гарантував національну безпеку. Сьогодні це питання набуває особливої актуальності для будь-якої держави, і в тому числі Узбекистану, який прагне зайняти гідне місце в світовому геополітичному і економічному просторі.

Світове господарство як продукт розвитку відкритих економік представляє собою міжнародну спільність взаємозалежних і взаємообумовлених національних економік. Вона являє цілісність неоднорідних національних господарств, об'єднує в собі економіки різного рівня ліберальності, ступеня розвитку і спеціалізації виробництва.

Економічна безпека є головною перешкодою для соціально-економічного розвитку України. Економічні показники визначають функціонування національної економіки. Ми почали визначати основні показники національної економіки, в яких ВВП є одним з найважливіших показників його розвитку, що відображає ринкову вартість усіх товарів і послуг, що виробляються протягом року в усіх галузях економіки для споживання.

Основна проблема, породжувана глобалізацією світового економічного розвитку полягає в тому, що ускладнюється вирішення питання отримання вигоди від зовнішньоекономічної діяльності при одночасному зміцненні суверенітету і економічної незалежності. Важко визначити міру одного і іншого. Часто багато хто потрапляє в крайності, коли або посилення незалежності веде до погіршення матеріального становища населення, або прогрес в господарському розвитку досягається за рахунок втрати суверенітету. Природно, що вплив описаних процесів неоднозначно для окремих національних економік. Одні з них сприяють прискоренню економічного розвитку, інші навпаки - сковують вітчизняних

виробників, підсилюють ступінь їх відсталості і витісняють їх не тільки зі світового, але і внутрішнього ринку.

Тому, незважаючи на, здавалося б, однозначну підтримку світової громадськості принципів свободи торгівлі, протекціоністські заходи продовжують активно використовуватися практично усіма країнами світу. Тут виникає проблема сумісності одного і іншого. А економічна безпека визначається оптимальним поєднанням свободи торгівлі і протекціонізму в залежності від структури економіки.

Оскільки за умови відкритості національної економіки - одного з провідних принципів сучасного ринкового розвитку - більшість виробників безпосередньо виявляються пов'язаними із зовнішньоекономічною діяльністю, то даний аспект економічної безпеки отримує виключно широке поширення.

Оцінку економічної безпеки України на національному рівні доцільно здійснювати відповідно до методичних рекомендацій щодо розрахунку рівень економічної безпеки в Україні. [52].

На наш погляд найбільш значущими для аналізу економічної безпеки є обсяг та структура валового внутрішнього продукту (табл. 2.1).

Ці показники визначають сучасний стан національної економіки. Як бачимо, збільшення показників стало наслідком інфляційних процесів в Україні в останні роки, тому їх збільшення не позитивно вплинуло на стабільність національної економіки.

Валовий внутрішній продукт України за підсумками 2019 року збільшився на 3,2% та склав 3,974 трильйона гривень (рис. 2.1). ВВП у розрахунку на одного українця складає 94,57 тисячі гривень. Економічне зростання України сповільнилося на 0,2 процентних пункти проти 2018 року, коли ВВП зріс на 3,4%.

Найбільше у 2019 році зріс сектор будівництва — на 23%. На майже 15% збільшився сектор послуг. Суттєво зросли сектори ІТ та операцій з нерухомістю (на 7,5%).

Таблиця 2.1

Динаміка обсягів і структура валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності її доданої вартості у 2014-2019 рр., основні ціни, млн. грн.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Темп зростання, %
Валовий внутрішній продукт	1369190	1431826	2037084	2444191	3560596	3974564	290,2
Сільське господарство	131721	154090	254994	273147	361 173	358072	430,6
Добувна промисловість	68728	68173	94686	123664	214 260	222369	300,1
Переробна промисловість	150817	164491	245371	305703	411 467	430666	221,1
Постачання електроенергії,	38755	39436	53967	68798	111 856	123076	236,2
Будівництво	29632	30106	44795	59619	81 259	106751	249,4
Торгівля	182674	197356	285741	326457	471 844	524083	247,2
Транспорт	94015	98406	139208	163400	227 256	268968	216,8
Фінансова та страхова діяльність	65008	55730	61168	77561	97 807	111990	127,9
Наукова діяльність	44396	41101	58561	72380	113 354	139932	298,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	16621	17608	23499	29772	48 571	61144	285,3
Держуправління	72439	80799	95957	116229	212 789	265477	256,9
Освіта	75692	73679	79064	89981	158 620	176464	194,5
Охорона здоров'я	45745	45937	49886	58773	77 130	93337	186,3
Мистецтво,	11878	10738	12156	13652	77 130	23853	266,5
Податки на продукти	173390	171900	304258	383390	550472	565943	318,5
Субсидії на продукти	-2181	-2101	-3413	-5929	-8 066	-9520	222,1

Розраховано автором за даними Держстату.

Водночас за підсумками року Держстат зафіксував падіння енергетичній сфері (на 4,2%) та добувній промисловості (на 1,5%). Відзначимо, що у 2018 році ВВП України зросло на 3,4%, у 2017 році — на 2,5%, а у 2016 році — на 2,4%.

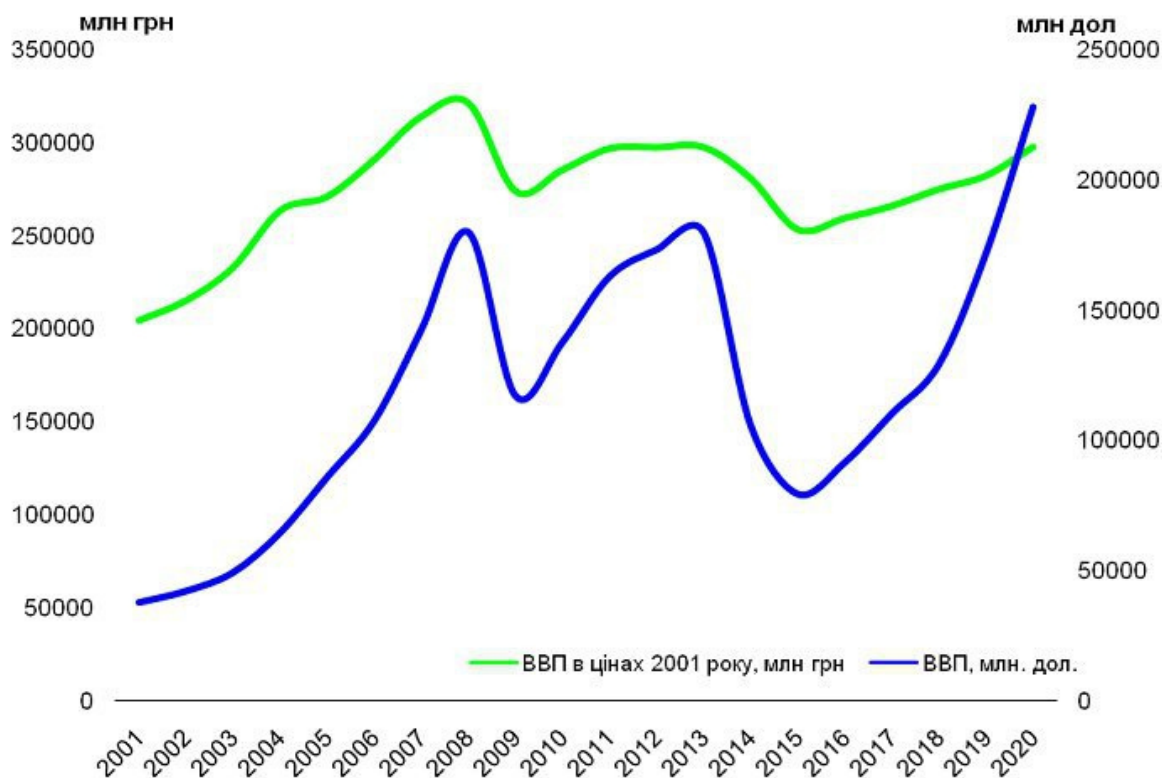

Рис. 2.1. Динаміка валового внутрішнього продукту у цінах 2001 року та доларах США

Розраховано за даними НБУ та Держстату України [48]

Низький рівень ефективності зовнішньої торгівлі, відсутність суттєвих результатів у залученні національного науково-технічного потенціалу у сфері міжнародних економічних відносин є чинниками, що погіршують міжнародну економічну позицію держави. Сьогодні українська економіка характеризується дуже високою дезорганізацією, технологічною відсталістю та політизацією. Економіка має значне державне втручання, сильний тиск з боку влади на суб'єктів господарювання та масштабне управління економічними процесами [36].

У 2019 р. суттєво уповільнилось зростання зведеного індексу виробництва товарів та послуг за основними видами економічної діяльності (ЗІВ) – до 1,6% загалом за 2019 рік, а в останні місяці року навіть спостерігалось його падіння. Насамперед, це відбувалося за рахунок виробничої сфери. Також незважаючи на черговий рекорд урожаю зернових, уповільнилось сільське господарство. Натомість високий

внутрішній попит генерував високі показники в будівництві, торгівлі та низці галузей сфері послуг.

Ключові фактори, що впливали на економічну активність у 2019 році:

- стабільно висока інвестиційна активність;
- рекордний врожай зернових;
- послаблення глобального попиту на тлі посилення торговельних війн;
- зростання купівельної спроможності населення;
- зміцнення обмінного курсу гривні.

У 2020 році продовжиться реформування у всіх сферах економіки, модернізація промислового комплексу, активне оновлення інфраструктурних об'єктів. Однак дія чинників, які впливали на розвиток економіки у 2019 році, на тлі уже сформованих у попередніх періодах структурних дисбалансів та накопичених проблем, дещо стримуватимуть зростання економіки в цілому.

У 2018 році обсяг номінального ВВП на 18,7 % більше, ніж відповідний показник 2017 року. Зазначимо, що номінальний ВВП – це обсяг виробництва, який вимірюється в поточних цінах, що існують на момент виробництва.

У розрахунку на одну особу номінальний ВВП України за II квартал 2020 року становив 20,74 тис. грн. Зазначається, що реальний ВВП країни (у постійних цінах 2016 року) у II кварталі цього року зменшився на 9,9% (з урахуванням сезонного фактору) у порівнянні із I кварталом 2020 року і на 11,4% проти II кварталу 2019 року.

Зростання номінального ВВП у 2019 році було сформоване за рахунок:

- внутрішніх позик – 177,3 млрд. грн (зростання обсягу доходів банківського сектора та фінансування бюджетних програм);
- зовнішніх позик – 112,2 млрд. грн;
- інфляційних чинників зростання товарообігу – 286,3 млрд. грн;
- зростання АПК – 33 млрд. грн (за рахунок врожайності).

Аналізуючи частку вкладу кожної галузі в безпосередній приріст ВВП у 2019 р. слід зазначити, що тут лідером буде переробна промисловість з 19,2%, на другому місці знаходиться оптова та роздрібна торгівля (16,1%), а на третьому – сільське господарство (11,4%).

Хоча сільське господарство й демонструє найбільший приріст через сезонний фактор, його частка в структурі ВВП України менша, ніж у промисловості, а тому і його частка в загальному прирості є відносно нижчою.

Зростання у переробній промисловості пов'язане з багатьма факторами: з ростом металургії внаслідок закінчення ремонтів та встановлення нового обладнання, уповільненням падіння в хімічній промисловості через збільшений попит з боку сільгоспвиробників на добрива (тут знову зіграв фактор сезонності), зростанню харчової промисловості тощо.

Слід зазначити, що 2019 – це перший рік, коли банківська система остаточно виходить з кризи і починає показувати високі темпи зростання прибутковості. В результаті активно розвивається споживче кредитування, що формує ланцюгову економічну реакцію та забезпечує подальше пожвавлення ділової активності. Фінансові установи позбулися основної маси поганих активів та перестали формувати резерви для них, що вивільнило додатковий капітал для розвитку.

Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2017-2019 рр. за виробничим методом, у відсотках до попереднього року показана у табл. 2.2. Навіть збільшення реального ВВП на 2,5 % у 2017 році, на 3,3 % – у 2018 році та на 3,2 % – у 2019 році не відповідає очікуваному зростанню, тобто і досі економіка України не змогла оговтатися від стрімкого падіння у 2015-2016 рр.

Як бачимо, найкращу динаміку за цей період демонструють такі галузі як фінансова та страхова діяльність, сільське господарство, будівництво.

Аналіз ВВП на душу населення показав, що хоч спостерігається зростання ВВП і цього ж показника на душу населення, у доларовому вимірюванні (рис. 2.3) в цілому цей показник демонструє значний спад, тому що «на економічній карті Україна сьогодні зіставна з країнами Африки та ін. державами третього світу» [79], оскільки у порівнянні з країнами, показники яких були аналогічні вітчизняним у 1990 роках, Україна залишилась найбільш відсталою.

За критерієм ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності національна економіка у 3–5 разів відстає від європейських партнерів (Польщі, Словаччини, загалом ЄС).

Таблиця 2.2

Зміна обсягу валового внутрішнього продукту України за 2017-2019 рр., (за виробничим методом, % до попереднього року, у цінах 2016 року)

	2017	2018	2019
Валовий внутрішній продукт	2,5	3,3	3,2
Склад валового внутрішнього продукту			
Сільське, лісове та рибне господарство	-2,3	7,8	1,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	-6,1	1,9	-1,5
Переробна промисловість	4,9	0,6	1,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-6,8	2,2	-4,2
Водопостачання; поводження з відходами	-8,1	0,7	0,7
Будівництво	25,6	7,2	23,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2,6	3,7	3,6
Транспорт, складське господарство	4,2	1,1	3,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	4,2	4,3	7,1
Інформація та телекомунікації	8,4	6,1	7,5
Фінансова та страхова діяльність	18,5	12,4	3,7
Операції з нерухомим майном	1,9	4,6	7,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	5,7	5,3	5,6
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	0,6	5,1	6,5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	-5,6	1,0	5,9
Освіта	1,1	-1,1	-1,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,1	-1,7	2,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,7	0,7	3,7
Надання інших видів послуг	5,7	4,0	14,9
Податки на продукти	4,2	3,1	2,2
Субсидії на продукти	5,0	3,0	1,1

Розраховано автором за даними Державної служби статистики [48]

Порівняльні дані основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2020 рік представлено в таблиці 2.3.

Прогнозний показник середньомісячної заробітної плати в уточненому прогнозі становить 10 706,0 грн, що на 1791,0 грн або на 14,3% менше від показника, затвердженого Урядом у 2019 році. Уточнений прогнозний показник середньомісячної заробітної плати є лише на 2,0% або на 209,2 грн. є більшим від фактичного розміру середньомісячної зарплати 2019 року.

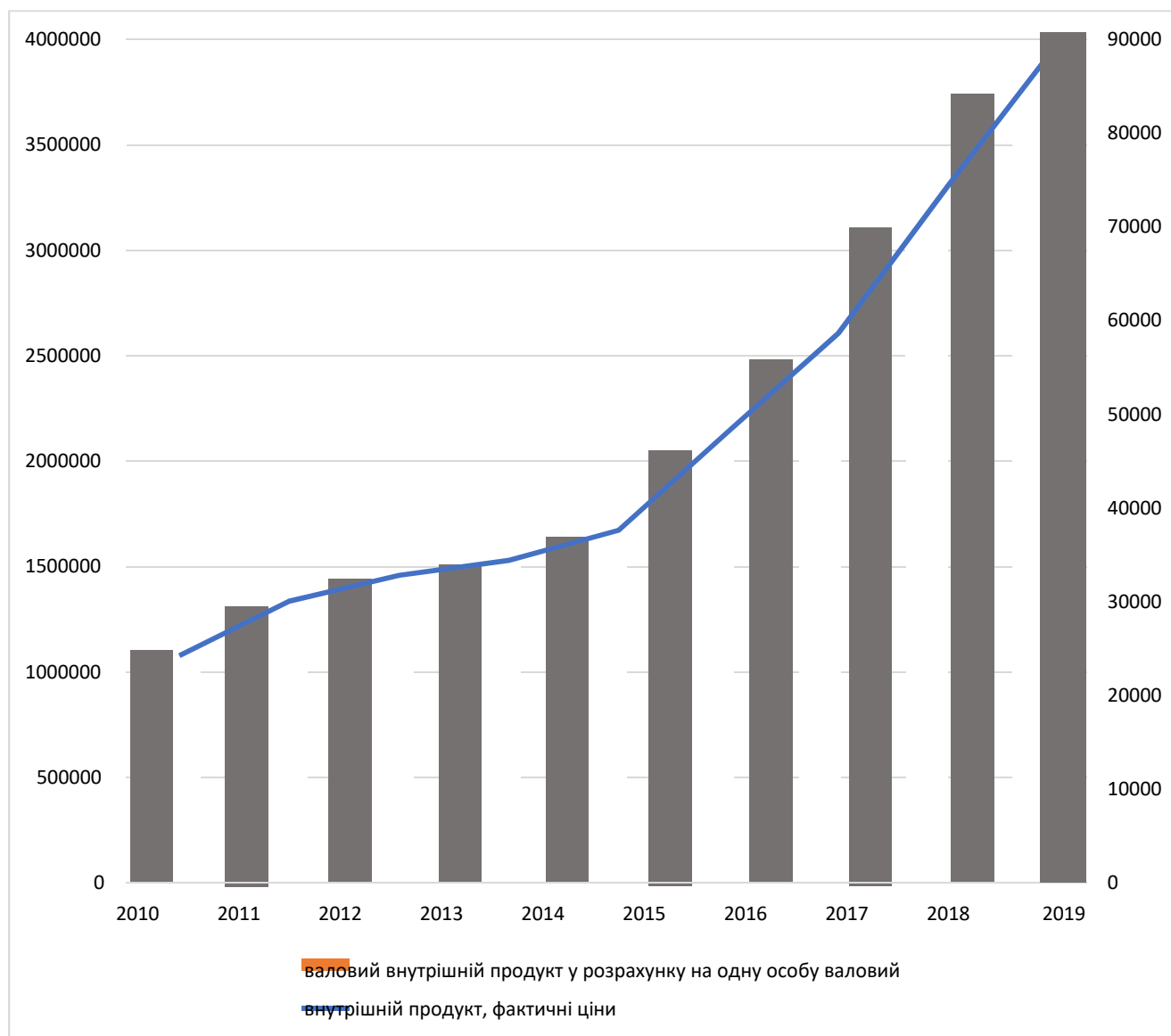

Рис. 2.2. Динаміка зміни валового внутрішнього продукту України на душу населення за 2010-2019 рр., грн

Розраховано автором за даними Державної служби статистики [48]

Тобто очікується значне зменшення темпів зростання розміру заробітної плати, що безпосереднім чином матиме вплив на доходи бюджету. Крім того, у 2020 році відбулося зменшення реальної заробітної плати (номінальна зарплата з урахуванням індексу споживчих цін) на 4,5% (або на 14,6 в.п. - відсоткові пункти (абсолютне відхилення показників, визначених у відсотках), тоді як за підсумками 2019 року реальна заробітна плата зросла на 9,8%.

Відмітимо, що 13 квітня 2020 року Верховна Рада України схвалила зміни до

Таблиця 2.3.

Порівняльні дані основних макропоказників економічного і соціального розвитку
України на 2020 рік

Показники	Одинці вимірювання	2019 рік	2020 рік	Зміна показників 2020 р.із показником 2019 року
Валовий внутрішній продукт:				
номінальний	млрд гривень	3 974,6	3 985,5	+0,3%
відсотків до попереднього року		103,2	95,2	-8,0 в.п.
Індекс споживчих цін:				
у середньому до попереднього року	%	107,9	106,8	-1,1 в.п.
грудень до грудня попереднього року, відсотків	%	104,1	111,6	+7,5 в.п.
Індекс цін виробників промислової продукції, відсотків	%	92,6	112	+19,4 в.п.
Прибуток прибуткових підприємств,	млрд. гривень	*	749,3	
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців,	млрд. гривень	*	1 235,5	
Середньомісячна заробітна плата працівників,	брутто:			
номінальна,	гривень	10 496,8	10 706,0	2,0%
номінальна, скоригована на індекс споживчих цін,	% до попереднього року	109,8	95,5	-14,3 в.п.
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15-70 років,	млн. осіб	16,43	16,33	-0,6%

Продовження таблиці 2.3

Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією Міжнародної організації праці,	% до робочої сили відповідного віку	8,7	9,4	+0,7 в.п.
Продуктивність праці,	% до попереднього року	*	96,7	
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу,	млн доларів США	-3 633,1	-8 289,0	128,2%
Експорт товарів і послуг:	млн доларів США	63 675,6	59 911,0	-5,9%
Експорт товарів і послуг:	% до попереднього року	111,2	94,5	-16,7 в.п.
Імпорт товарів і послуг:	млн доларів США	67 308,7	68 200,0	+1,3%
Імпорт товарів і послуг:	відсотків до попереднього року	106	90	-16,0 в.п.

* відсутні звітні дані за 2019 рік

** в.п. – відсоткові пункти (абсолютне відхилення показників, визначених у відсотках)

Розробено за [77]

Державного бюджету України на 2020 рік, якими зменшено очікувану суму доходів державного бюджету на 120 млрд грн або на 11%. Зазнав змін плановий показник надходжень ПДФО, який зараховується до державного бюджету (його обсяг зменшено на 18,5 млрд грн або на 14,3%). Приблизно в аналогічних розмірах слід очікувати зменшення надходжень ПДФО до місцевих бюджетів. На сьогодні, затверджений місцевими бюджетами план по ПДФО становить 183,7 млрд грн.

Таким чином, орієнтовні втрати місцевих бюджетів можуть скласти 23 млрд грн. Крім цього, зважаючи на запроваджені Законом № 540 від 30.03.2020 «податкові канікули» щодо плати за землю та за нерухоме майно на березень 2020 року, місцеві бюджети можуть втратити іще близько 3,5 млрд грн (при цьому компенсації втрат місцевих бюджетів від такої норми в Державному бюджеті не передбачено). Додатково на доходи місцевих бюджетів впливає загальне зниження економічної активності у період карантину, що буде відчуватися уже починаючи з квітня, а також

погіршення платіжної та податкової дисципліни.

Рівень безробіття склав 9,4% (на 1,3%. збільшився). При цьому МВФ прогнозує, що рівень безробіття в Україні на кінець року досягне 10,1%. Чисельність безробітного населення розраховується за методологією Міжнародної організації праці. Відповідно до цієї методології людина визнається безробітною, якщо вона протягом чотирьох тижнів: не мала роботи, шукала роботу, була готова приступити до роботи. Рівень безробіття є важливим індикатором загального стану економіки. Виходячи з методології розрахунку та кількості працездатного населення очікувана кількість безробітних може досягнути 1,6 млн осіб.

Так, за даними Державної служби зайнятості станом на 13 квітня 2020 року безробітними є 388 000 українців, що на 22% більше, ніж за аналогічний період 2019 року. Найбільш критична ситуація зареєстрована у п'яти областях України - у Львівській, Харківській, Полтавській, Дніпропетровській, та Запорізькій.

Інфляція на кінець 2020 року очікується на рівні 11,6%, що на 6,1 % вище попередньо затвердженого Урядом прогнозного показника. Згідно розрахунків МВФ, прогноз інфляції є більш оптимістичним і складає 7,7%, а в 2021 році 5,9%.

Зважаючи на викладене, з метою підвищення рівня економічної безпеки органам місцевого самоврядування доцільно проаналізувати фактичні показники економічного розвитку відповідних територій, порівняти їх із прогнозними параметрами, на підставі яких здійснювалося формування місцевих бюджетів на 2020 рік, і, при необхідності, внести відповідні корективи. Доцільно також розглянути питання: щодо обмеження (принаймні, тимчасово) бюджетних витрат, які є не першочерговими; по можливості, відтермінувати планові капітальні ремонти (крім аварійних робіт); призупинити заповнення вакансій та виплату необов'язкових доплат та премій (звичайно, за винятком медичних працівників); проаналізувати необхідність фінансування окремих місцевих програм та заходів, та застосовувати інші заходи, спрямовані на економію бюджетних коштів та збалансування бюджетів.

Рейтинг ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності України і країн світу, дол. США свідчить про дуже низькі місця України у світовому рейтингу, що є наслідком множини чинників, зокрема гібридної агресії та надмірної

відкритості економіки (табл. 2.4)

Таблиця 2.4

ВВП на душу населення за паритетом купівельної
спроможності України і країн світу, дол. США

Рейтинг	Країна	1990	2017
105	Домініка	10948	10620
107	Парагвай	9567	9691
108	Вірменія	8833	9647
109	Бутан	8901	9561
110	Фіджі	9110	9555
112	Ямайка	8821	8995
113	Україна	8270	8667

Розраховано автором за даними НБУ та Державної служби статистики [48]

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277, інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки), розрахунок яких здійснюється на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, що базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

Визначення інтегральної оцінки економічної безпеки здійснюється в такому порядку: формування множини (переліку) індикаторів; визначення характеристичних значень індикаторів; нормування індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів (табл. 2.5); розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

Для аналізу економічної безпеки використовується система індикаторів. Серед показників-індикаторів економічної безпеки виділяють такі групи

- економічного зростання (динаміка і структури національного виробництва і доходу, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства та динаміка окремих галузей, капіталовкладення та ін.);
- що характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;

Таблиця 2.5.

Значення вагових коефіцієнтів
для розрахунку інтегрального індикатора економічної безпеки [52]

Сфера економіки	Значення вагового коефіцієнта
Виробнича	0,1218
Демографічна	0,0913
Енергетична	0,1148
Зовнішньоекономічна	0,1095
Інвестиційно-інноваційна	0,1089
Макроекономічна	0,1224
Продовольча	0,1007
Соціальна	0,1013
Фінансова, у т.ч.	0,1294
Банківська безпека	0,1723
Безпека небанківського фінансового ринку	0,1068
Боргова безпека	0,1746
Бюджетна безпека	0,2023
Валютна безпека	0,1686
Грошово-кредитна безпека	0,1753

що характеризують динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньо-економічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);

– якості життя (ВВП на одну особу, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища та ін.) [10, с. 72];

– ефективність використання ресурсів (фондо- місткість, матеріаломісткість, енергоємність та ін.).

Економічна безпека реального сектора та фінансова безпека визначають інтегральний рівень економічної безпеки держави.

Згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки [52], інтегральний індикатор економічної безпеки обчислюється за формулою:

$$j^I = \sum b_j \cdot I_j, \quad (2.1.)$$

де b_j – вагові коефіцієнти сфер економіки; I_j – інтегральний індекс i -ї сфери економіки.

Ваговий коефіцієнт j -ї сфери визначається експертним шляхом як відношення суми балів, що дали всі експерти даній сфері, до загальної суми балів. Значення вагових коефіцієнтів b_j відповідно до вказаної Методики наведені в табл. 1 Значення вагових коефіцієнтів бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, безпеки небанківського фінансового сектору, банківської безпеки використовуються для визначення рівня фінансової безпеки і їх сума дорівнює одиниці. У свою чергу, становлять одиницю в сумі вагові коефіцієнти макроекономічної, виробничої, фінансової, інвестиційно-інноваційної, зовнішньоекономічної, соціальної, демографічної, енергетичної, продовольчої безпеки.

Якщо розглядати значення наведених вагових коефіцієнтів, можна зробити наступні висновки. Найбільший вплив на економічну безпеку має фінансова, оскільки значення її вагового коефіцієнту є найвищим. Найменше впливає на інтегральний рівень, за оцінками експертів, демографічна безпека. При цьому, однак, слід зазначити, що безпека реального сектора економіки (виробнича, енергетична, інвестиційно-інноваційна, продовольча) чинить значно більший вплив на інтегральний індикатор, ніж фінансова, ваговий коефіцієнт якої складає 0,1294.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України наведені індикатори виробничої безпеки, серед яких середнє співвідношення обсягів валової доданої вартості промисловості України та ВДВ промисловості окремих країн Європи; різниця індексу ВДВ промисловості України та Китаю, Росії, ступінь зносу основних засобів промисловості. частка високо-технологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, трудомісткість промислового виробництва тощо [52].

Таким чином, оцінка та індикатори рівня внутрішньої економічної безпеки держави регламентуються нормативними актами, а визначаються в залежності від потреб, для яких вони розраховуються, з різним ступенем деталізації. Зокрема, рівень економічної безпеки інтегральний та за окремими складовими розкрито у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Рівень економічної безпеки України інтегральний та за окремими складовими у 2010-2018 рр., %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (1 пів.)
Виробнича	50	55	49	49	51	47	57	58	60
Демографічна	47	56	45	46	45	43	46	40	41
Енергетична	35	32	34	39	47	45	58	54	54
Зовнішньоекономічна	41	36	29	35	35	37	40	40	40
Інвестиційно-інноваційна	35	36	37	37	35	30	35	33	30
Макроекономічна	38	48	38	39	33	31	36	34	41
Продовольча	90	92	93	86	94	92	92	91	90
Соціальна	57	59	64	62	57	55	56	59	56
Фінансова	44	47	46	50	36	35	38	40	43
Інтегральний показник	47	50	47	48	45	44	48	48	49

Розраховано автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі [78].

Таким чином, за розрахованими показниками рівень економічної безпеки України за аналізований період незначно підвищився. При цьому збільшився рівень макроекономічної та фінансової складових, проте суттєво знизився рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, соціальної та продовольчої складових.

2.3. Вимірювання рівня конкурентоспроможності національної економіки та її впливу на економічну безпеку держави.

У сучасному світі економічну безпеку сприймають як низку можливостей для економіки, умови її реалізації, інститути державної влади та адміністративні інструменти, що забезпечують захист національних інтересів у світі та внутрішньоекономічній зоні та розвиток економічного потенціалу а також створення умов для переходу до інновацій при збереженні соціально орієнтованої економіки. Це визначення має складну структуру, яка складається з трьох компонентів.

Перший - це здатність економіки забезпечити економічний суверенітет і лідерство країни та адаптуватися до змін зовнішніх умов. Друге - це можливість мати рейтингову систему, яка не тільки точно визначає рівень економічної безпеки економіки, але також є показником, який вказує напрямом, у якому її слід удосконалювати. Третій компонент - це здатність та бажання влади ефективно протидіяти глобальним економічним загрозам, не лише користуючись економічними можливостями, але й підвищуючи адміністративну ефективність та створюючи економічні та правові умови, що покращують потенціал та реальний потенціал національної економічної системи. ,

Для визначення позиції країни у міжнародній економічній системі використовують такий інструмент, як міжнародні економічні рейтинги. Економічні показники (табл. 2.6) характеризують певні аспекти економіки країни та дають їй змогу визначити тенденції її розвитку.

Ще однією характерною особливістю впровадження механізму управління економічною безпекою в Україні є надмірна централізація фінансових та інвестиційних ресурсів. Промислові країни також стикалися з цією проблемою в більш ранні часи. Децентралізація податків як напрямом реформування політики для

Таблиця 2.6.

Показники та індикатори міжнародної оцінки економічної безпеки

Показники-індикатори	Міжнародні оцінки	Сфери
Корупційні витрати	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	макроекономічна
Корупційний контроль	Індекс інвестиційної привабливості	
Політичні ризики	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Зростання чисельності населення	Індекс інвестиційної привабливості	
Населення віком 15-39 років	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Рівень безробіття (%)	Індекс інвестиційної привабливості	
Середньорічна заробітна плата	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Середні витрати на інфраструктуру	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Загальне податкове навантаження (% від доходу)	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості,	
Індекс легкості ведення бізнесу	Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Податкові платежі (кількість, тривалість в годинах)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Індекс кредитної інформації	Індекс легкості ведення бізнесу	
Державний борг (% до ВВП)	Індекс інвестиційної привабливості Інфляція	
Індекс глобальної конкурентоспроможності обсяг іноземних інвестицій	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Обсяг ПІІ на душу населення	Індекс інвестиційної привабливості	
Обсяг ПІІ (% до ВВП)	Глобальний індекс інновацій	
Обсяг ПІІ та технологічний трансфер	Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Експорт і імпорт (тривалість в годинах, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Експорт і імпорт (% до ВВП)	Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Реєстрація підприємств (кількість процедур і днів, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Реєстрація власності (кількість процедур і днів, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Простота ведення бізнесу	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Індекс захисту прав акціонерів	Індекс легкості ведення бізнесу	
Захист інвесторів (0-10)	Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Витрати на освіту (% до ВВП)	Глобальний індекс інновацій	
Витрати на дослідження (% до ВВП)	Глобальний індекс інновацій	

Розраховано автором за даними [7].

стимулювання регіонального розвитку залежить від поділу влади та їх координації між виконавчою владою та відомствами. Для оцінки ступеня фіскальної

децентралізації вони використовують показник частки регіонального (місцевого) рівня влади в доходах та витратах бюджету.

Ці числа зростають у більшості країн. Ситуація відносно стабільна в невеликій групі країн (Данія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди), у деяких країнах частка муніципальних бюджетів зросла (в Іспанії, Португалії, Італії, Франції, Люксембурзі) та в деяких країнах (в ЦСЄ, Швеція, Швеція). Швейцарія, Великобританія). Відносне зниження частки місцевих витрат у країнах Центральної та Східної Європи не може сприйматися як послаблення децентралізації, але значною мірою пов'язане з фундаментальними змінами в розрахунках. Що стосується старих країн ЄС, то це відбувається або через звуження державного сектору (наприклад, через приватизацію муніципальної власності), або зменшення державних витрат.

Конкурентна позиція України є нестійкою, що відображено у деяких світових рейтингах.

За даними Всесвітнього економічного форуму у Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2017—2018 років, Україна посіла 81 місце серед 137 досліджуваних держав, піднявшись на чотири позиції. За компонентами показника, який характеризує ефективність ринків — ключового фактора на стадії інвестиційного зростання (індустріалізації) — Україна посідає 101 місце за ефективністю товарних ринків серед 137 держав, 120 — за ефективністю фінансових ринків і 86 — за ефективністю ринку праці. Готовність до адаптації технологій та інновацій оцінена на рівні 81 місця. При цьому за показником “Ринкові інституції” наша держава посідає 118 місце, а за розвитком бізнесу — 90. Серед факторів, важливих для розвитку промисловості, сприятливими є хіба що розмір доступного ринку (за ємністю ринку Україна посідає 47 місце) та освіта (наша держава посідає 35 місце). Незважаючи на велику кількість вчених та інженерів, а також частку людей, які мають вищу освіту, Україна має посередній рейтинг за показником “Інновації” та низькі значення показників “Взаємозв’язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розробок”, “Технологічна готовність”. Найбільш проблемним показником залишається “Іноземні інвестиції та трансфер технологій”.

Відповідно до індексу інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg у 2018 році, Україна на 53 місці серед 60 досліджуваних держав. При цьому наша держава виявилася найгіршою за продуктивністю праці (60 місце), що свідчить про низький рівень застосовуваних технологій та виробництва товарів з низькою доданою вартістю, потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (58 місце) та посідає 54 місце за рівнем витрат на дослідження та розробки у валовому внутрішньому продукті. Водночас вона зберігає високе 28 місце за ефективністю вищої освіти та 35 місце за патентною активністю, тобто має потенціал до розвитку.

Інноваційне табло ЄС, яке включає дані щодо держав європейського співтовариства, держав-кандидатів на вступ в ЄС та деяких інших держав, віднесло Україну до групи “Інноватор, що формується” разом з Болгарією, Македонією та Румунією. Проведений покомпонентний аналіз свідчить, що Україна має значні нереалізовані можливості в інноваційному розвитку, особливо щодо комерціалізації нововведень і у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Головними перевагами України є вигідне географічне положення, ємний ринок, наявність поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високий рівень розвитку людського потенціалу.

За даними Глобального індексу інновацій (Global Innovation Index), у 2018 році Україна посіла у рейтингу найвищу позицію за останні сім років — 43 місце, покращивши його з минулого року на сім позицій, а в попередньому році Україна піднялася на шість пунктів, що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності — співвідношенням отриманого результату до інноваційних ресурсів. Серед сильних сторін держави варто відзначити такі показники, як створення знань і результати наукових досліджень, співвідношення патентів за походженням до валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності, співвідношення корисних моделей за походженням до валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності, витрати на комп’ютерне програмне забезпечення у відсотках до валового внутрішнього продукту, експорт інформаційно-комунікаційних послуг у відсотках загального обсягу торгівлі. Так, за

даними Держстату, у 2017 році продукція сектору інформаційних технологій становила більше ніж 3 відсотки валового внутрішнього продукту, а сукупний дохід галузі — більше ніж 3,5 млрд. доларів США, що співставно з обсягами продукції високотехнологічного сектору.

Для використання світового досвіду державного регулювання для забезпечення економічної безпеки необхідно збільшити обсяг інвестицій.

Це вимагає розробки довгострокових стратегій місцевого розвитку, регіональних програм розвитку малого та середнього бізнесу, ряду пріоритетів та заходів, які реально відповідають потребам місцевого малого бізнесу та регіональної економіки та покращують соціальний статус та економічну інфраструктуру для підприємництва (бізнес-центри, Інкубатори, інноваційні та консультаційні центри, фонди венчурного капіталу тощо).

Необхідно також сприяти розвитку нових виробничих зон шляхом оперативного вирішення питань, пов'язаних із придбанням земель, будівництвом доріг, ліній електропередач та каналів водопостачання та водовідведення, вжиття заходів щодо сприяння культурі інновацій серед населення та наданням прямої міжнародної технічної допомоги, термінової соціально-економічної та екологічної проблеми, сприяння зайнятості (включаючи цільове фінансування програм перепідготовки та навчання).

Рівень забезпечення економічної безпеки України та посилення її конкурентоспроможності в умовах глобалізації економіки зумовлюється ефективністю функціонування підприємств, конкурентні позиції та діяльність яких створюють основу безпеки національного господарства, сприяють зниженню його залежності та споживчого ринку загалом від продуктів імпорту та, відповідно, формуванню широкомасштабної пропозиції товарів вітчизняного виробництва не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

Діяльність підприємств реального сектору економіки, завдяки якій вдається ініціювати створення продукції новими методами, а також використання нових джерел сировини, ринків збуту за рахунок ефективного поєднання факторів виробництва дає можливість суттєво підвищити

економічний потенціал і конкурентоспроможність національної економіки, покращити участь держави в міжнародному поділі праці. Забезпечення безпеки підприємств реального сектору економіки є об'єктивною передумовою розвитку національної глобалізованої економіки, а, отже, важливим завданням державної політики зміцнення економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних тенденцій. Це дозволяє істотно мінімізувати ймовірність загроз безпеці держави в економічній сфері, як-от: уповільнення темпів внутрішнього виробництва; зниження інноваційно-інвестиційної активності й науково-технічного та технологічного потенціалу; порушення коопераційних та світогосподарських зв'язків агентами економіки; зростання фінансових і кредитних ризиків; досягнення критичного рівня фізичного і морального зносу основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості; недостатні темпи відтворювальних процесів та структурні деформації в економіці; надмірна залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків і нерациональна структура експорту; зростання частки іно-земного капіталу.

Покращення конкурентних позицій та активізація виробничої діяльності вітчизняних підприємств є вагомим чинником регіонального розвитку та безпеки насамперед за рахунок збільшення обсягів валового регіонального продукту й відрахувань до місцевих бюджетів, створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості, покращення таких структурних складників економічної безпеки регіону, як фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, демографічний, енергетичний та екологічний, а також посилення інноваційного складника конкурентоспроможності національної економіки.

Водночас недостатнє забезпечення безпеки призводить до формування середовища, в якому підприємства не мотивовані здійснювати легальне господарювання, довгострокові капіталовкладення в інноваційній сфері, у низькорентабельних і капіталоемних видах економічної діяльності, в енергозберігаючих та екологозабезпечуючих секторах, формувати ресурсну базу економічного розвитку, виступати соціальним партнером держави. Наслідком цього є утворення структурних, галузевих і регіональних

диспропорцій, зниження рівня економічної безпеки держави.

У глобалізаційній економіці забезпечення безпеки підприємств, а особливо базових видів діяльності, є важливим завданням державної політики гарантування економічної безпеки держави. Безпека таких підприємств є об'єктивною передумовою розвитку підприємницького сектору національної економіки, забезпечення таких структурних складників безпеки держави, як фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, демографічний, енергетичний, екологічний, та мінімізації ймовірності реалізації вагомих загроз національним інтересам в економічній сфері (табл. 2.7).

Результати узагальнення концептуальних положень діяльності підприємств реального сектору економіки дають змогу стверджувати, що динамічно-структурна характеристика за-безпечення безпеки підприємств реального сектору економіки в системі економічної безпеки держави може розглядатись як співвідношення завдань (перелічених у порядку посилення рівня значущості):

- 1) забезпечення розвитку сукупності інституцій безпеки суб'єктів базових видів економічної діяльності;
- 2) гарантування безпеки стратегічно важливих підприємств (містотворювальних та підприємств, які мають важливе значення для економіки та безпеки держави);
- 3) демонополізація економіки;
- 4) підвищення рівня ділової активності (зниження рівня інертності економіки);
- 5) посилення державно-приватного партнерства;
- 6) підвищення рівня інноваційно-інвестиційної активності вітчизняних виробничих підприємств (як чинника посилення конкурентоспроможності економіки);
- 7) забезпечення структурних зрушень в економіці на регіональному та місцевому рівнях (внаслідок раціонального та структурно-збалансованого розвитку виробничої діяльності вітчизняних підприємств);

Таблиця 2.2.

Загрози економічній безпеці держави та завдання державної політики забезпечення безпеки підприємств реального сектору економіки в системі економічної безпеки держави в умовах глобалізації

Загрози економічній безпеці держави	Завдання безпеки підприємств реального сектору економіки
Уповільнення темпів внутрішнього виробництва	Забезпечення належних темпів приросту ВВП за рахунок посилення інноваційності вітчизняних підприємств та їх продукції
Зниження інноваційно-інвестиційної активності та науково-технічного й технологічного потенціалу економіки; втрата коопераційних зв'язків всередині економіки	Сприяння структурним та інституціональним змінам в економіці, активізація процесів створення та впровадження інновацій (передусім у секторі малого і середнього підприємництва), формування інноваційних, територіально-галузевих кластерів та розвиток виробничої кооперації
Послаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки	Заміна прямого державного контролю механізмом державно-приватного партнерства, підвищення ролі громадських організацій та асоціацій у виконанні контрольних-адміністративних функцій
Відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання фінансових та кредитних ризиків	Сприяння розвитку фінансово-кредитної системи, формування резервних та страхових фондів, використання підприємствами інструментів страхування та самострахування
Досягнення критичного фізичного та морального зносу основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості	Оновлення матеріально-технічної бази вітчизняних виробничих підприємств та економіки загалом, забезпечення техногенної безпеки
Недостатні темпи відтворювальних процесів та структурні деформації в економіці, критичне зменшення частки видів економічної діяльності зі значною доданою вартістю	Забезпечення структурно збалансованого (за секторами, видами економічної діяльності, у просторово-територіальному аспекті) та сталого розвитку виробничої діяльності вітчизняних підприємств
Надмірна залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків та нераціональна структура експорту	Покращання експортно-імпортного балансу та місця країни у міжнародному поділі праці за рахунок раціонального використання факторів виробництва та посилення інноваційної компоненти конкурентоспроможності підприємств і їх продукції, врахування світового досвіду диверсифікаційних процесів експорту

Розроблено автором

- 8) зміцнення структурних складників економічної безпеки держави;
- 9) забезпечення високого рівня узагальненого показника економічної безпеки держави.

Водночас альтернативність та багатоваріантність напрямів позиціонування у сфері

конкурентного середовища під впливом чинників глобалізації економіки, потреба оптимізації ресурсного потенціалу й управління капіталом обґрунтовують системність стратегічного планування забезпечення конкурентоспроможності підприємств реального сектору економіки.

Вибір моделі забезпечення конкурентоспроможності підприємств реального сектору економіки передбачає обґрунтування правил та способів досягнення стратегічних цілей конкуренції, а саме:

- формування цінової політики, що забезпечує стратегічну динаміку зростання цільового сегмента ринку, загального обсягу товарної реалізації, товарообігу окремих груп товарів;
- управління ресурсним потенціалом, його функціонально-вартісний перерозподіл з метою отримання цільового прибутку та максимізації рентабельності в стратегічному періоді;
- формування товарного асортименту, що відповідає споживчим потребам та забезпечує максимізацію доходів, мінімізацію обсягу та оптимізацію структури витрат;
- ефективне товаропостачання та мінімізація витрат на формування товарних запасів, зокрема шляхом вибору конкурентоспроможного постачальника;
- забезпечення інвестиційної привабливості як результату мінімізації терміну окупності капіталовкладень та зростання ефективності інвестиційних проектів.

Важливо усвідомлювати, що забезпечення конкурентоспроможності є функцією системи стратегічного управління, яка повинна реалізовуватися на підприємствах реального сектору економіки відносно принципів цільового прогнозування та інтегрування з урахуванням місії, цілей і завдань стратегічного розвитку. Водночас базовим принципом управління конкурентоспроможністю підприємств слід розглядати системність етапів формування, забезпечення та використання стратегічних конкурентних переваг.

Висновки до розділу 2

1. Основним суб'єктом управління економічною безпекою держави виступає Служба безпеки України на яку у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. Значну увагу Служба безпеки України приділяє контррозвідувальній протидії загрозам державній безпеці, кібербезпеці, боротьбі з тероризмом, захисті державної таємниці тощо.

З метою запобігання та протидії корупції СБУ передбачає реалізацію антикорупційних реформ, створення ефективних механізмів запобігання корупції, врегулювання конфлікту інтересів та забезпечення контролю за дотриманням моральних і етичних норм, доброчесності та порядності особами, уповноваженими на виконання функцій держави, посилення управління фінансовими ресурсами.

2. Оцінка рівня внутрішньої економічної безпеки держави за такими показниками як обсяг та структура валового внутрішнього продукту дозволило визначити, що збільшення показників стало наслідком інфляційних процесів в Україні в останні роки, тому їх збільшення не позитивно вплинуло на стабільність національної економіки.

3. Валовий внутрішній продукт України за підсумками 2019 року збільшився на 3,2% та склав 3,974 трильйона гривень . ВВП у розрахунку на одного українця складає 94,57 тисячі гривень. Економічне зростання України сповільнилося на 0,2 процентних пункти проти 2018 року, коли ВВП зріс на 3,4%. Найбільше у 2019 році зріс сектор будівництва — на 23%. На майже 15% збільшився сектор послуг. Суттєво зросли сектори ІТ та операцій з нерухомістю (на 7,5%). Водночас за підсумками року Держстат зафіксував падіння енергетичній сфері (на 4,2%) та добувній промисловості (на 1,5%). Відзначимо, що у 2018 році ВВП України зросло на 3,4%, у 2017 році — на 2,5%, а у 2016 році — на 2,4%.

4. Низький рівень ефективності зовнішньої торгівлі, відсутність суттєвих результатів у залученні національного науково-технічного потенціалу у сфері міжнародних економічних відносин є чинниками, що погіршують міжнародну економічну позицію держави. Сьогодні українська економіка характеризується дуже високою дезорганізацією, технологічною відсталістю та політизацією. Економіка має значне державне втручання, сильний тиск з боку влади на суб'єктів господарювання та масштабне управління економічними процесами

5. Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2017-2019 рр. за виробничим методом, у відсотках до попереднього року показана у табл. 2.2. Навіть збільшення реального ВВП на 2,5 % у 2017 році, на 3,3 % – у 2018 році та на 3,2 % – у 2019 році не відповідає очікуваному зростанню, тобто і досі економіка України не змогла оговтатися від стрімкого падіння у 2015-2016 рр.

6. Рейтинг ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності України і країн світу, дол. США свідчить про дуже низькі місця України у світовому рейтингу, що є наслідком множини чинників, зокрема гібридної агресії та надмірної відкритості економіки. За критерієм ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності національна економіка у 3–5 разів відстає від європейських партнерів (Польщі, Словаччини, загалом ЄС).

7. У 2020 р. відбулося зменшення темпів зростання розміру заробітної плати, що безпосереднім чином має вплив на доходи бюджету; відбулося зменшення реальної заробітної плати на 4,5%, тоді як за підсумками 2019 року реальна заробітна плата зросла на 9,8%. Рівень безробіття склав 9,4% (на 1,3% збільшився). Так, за даними Державної служби зайнятості станом на 13 квітня 2020 року безробітними є 388 000 українців, що на 22% більше, ніж за аналогічний період 2019 року. Найбільш критична ситуація зареєстрована у п'яти областях України - у Львівській, Харківській, Полтавській, Дніпропетровській, та Запорізькій. Інфляція на кінець 2020 року очікується на рівні 11,6%, що наб,1 % вище попередньо затвердженого Урядом прогнозного показника.

8. Інтегральний рівень економічної безпеки України за аналізований період незначно підвищився. (до 48%) При цьому збільшився рівень макроекономічної та

фінансової складових, проте суттєво знизився рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, соціальної та продовольчої складових. На низький загальний рівень економічної безпеки також впливає висока дезорганізація, технологічна відсталість та політизація української економіки, яка значне державне втручання, сильний тиск з боку влади на суб'єктів господарювання та масштабне управління економічними процесами.

9. За даними Всесвітнього економічного форуму у Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2017—2018 років, Україна посіла 81 місце серед 137 досліджуваних держав, піднявшись на чотири позиції. За компонентами показника, який характеризує ефективність ринків — ключового фактора на стадії інвестиційного зростання (індустріалізації) — Україна посідає 101 місце за ефективністю товарних ринків серед 137 держав, 120 — за ефективністю фінансових ринків і 86 — за ефективністю ринку праці. Готовність до адаптації технологій та інновацій оцінена на рівні 81 місця. При цьому за показником “Ринкові інституції” наша держава посідає 118 місце, а за розвитком бізнесу — 90.

10. Відповідно до індексу інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg у 2018 році, Україна на 53 місці серед 60 досліджуваних держав. При цьому наша держава виявилася найгіршою за продуктивністю праці (60 місце), що свідчить про низький рівень застосовуваних технологій та виробництва товарів з низькою доданою вартістю, потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (58 місце) та посідає 54 місце за рівнем витрат на дослідження та розробки у валовому внутрішньому продукті. Водночас вона зберігає високе 28 місце за ефективністю вищої освіти та 35 місце за патентною активністю, тобто має потенціал до розвитку.

11. Інноваційне табло ЄС, яке включає дані щодо держав європейського співтовариства, держав-кандидатів на вступ в ЄС та деяких інших держав, віднесло Україну до групи “Інноватор, що формується” разом з Болгарією, Македонією та Румунією. Проведений покомпонентний аналіз свідчить, що Україна має значні нереалізовані можливості в інноваційному розвитку, особливо щодо комерціалізації нововведень і у сфері захисту прав на інтелектуальну власність.

Головними перевагами України є вигідне географічне положення, ємний ринок, наявність поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високий рівень розвитку людського потенціалу.

12. За даними Глобального індексу інновацій (Global Innovation Index), у 2018 році Україна посіла у рейтингу найвищу позицію за останні сім років — 43 місце, покращивши його з минулого року на сім позицій, а в попередньому році Україна піднялася на шість пунктів, що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності — співвідношенням отриманого результату до інноваційних ресурсів. Серед сильних сторін держави варто відзначити такі показники, як створення знань і результати наукових досліджень, співвідношення патентів за походженням до валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності, співвідношення корисних моделей за походженням до валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності, витрати на комп'ютерне програмне забезпечення у відсотках до валового внутрішнього продукту, експорт інформаційно-комунікаційних послуг у відсотках загального обсягу торгівлі.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНИХ ВИМІРАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Напрями та програми реалізації завдань державної політики у сфері економічної безпеки

Загрозливі тенденції поглиблення соціально-економічного спаду позицій в Україні порушили питання розробки та впровадження сучасної стратегії забезпечення економічної безпеки України. Сьогодні це завдання є одним із найважливіших національних пріоритетів і потребує більшої уваги з боку влади, політичних партій, наукових працівників та громадськості.

Як результат, економічна безпека піддається постійному моніторингу та посилюється зусилля щодо збереження національної безпеки та держави. Похідними цього завдання є визначення стратегії та тактики економічної безпеки.

Тобто, напрями та програми для виконання завдань державної політики у сфері економічної безпеки включають визначення цілей та завдань системи економічної безпеки, напрямків її вирішення, а також форми та методи використання відповідних сил та засобів, можливості їх угруповання, створення необхідних резервів для нейтралізації та розміщення можливих загроз.

Узагальнено, що в умовах глобалізаційних економічних трансформацій вітчизняна система стратегічного планування розвитку і зміцнення безпеки підприємств реального сектору економіки характеризується такими основними недоліками:

- 1) програми державної підтримки суб'єктів господарювання стосуються лише сектору малого бізнесу, а отже, не передбачають заходів щодо сприяння розвитку всіх секторів національної економіки, у т. ч. у територіально-секторальному аспекті, реальному секторі економіки, галузях зі значною доданою вартістю;

- 2) відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом

середньострокового прогнозування, низькою є якість роботи з визначення стратегічних завдань, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає обрати відповідну систему адекватних кількісних показників-вимірників рівня їх досягнення;

3) пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті, що пояснюється відсутністю ієрархії в системі цілей;

4) усталений перелік кількісних індикаторів оцінки результативності програмних заходів є неповноцінним, оскільки практично за кожним із напрямів державної політики не забезпечений належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів розвитку та безпеки підприємництва;

5) обсяги фінансування програм підтримки підприємств базових видів економічної діяльності науково чи ресурсно необґрунтовані, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях;

6) механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу.

Державна політика у сфері економічної безпеки регулюється низкою законодавчих та нормативно-правових актів. Саме тому уряд надає великого значення забезпеченню національної безпеки в усіх сферах діяльності держави. Виходячи з цих міркувань, Верховна Рада прийняла закон «Про стратегію національної безпеки України». Згідно з цим документом, економічна безпека є складовою національної безпеки, для якої визначено основні напрями державної політики [54] (табл. 3.1).

Багато з цих заходів формують стратегії, що визначають реакцію уряду на стратегічні та тактичні загрози національній та економічній безпеці держави.

До основних невирішених проблем економічної безпеки в даний час належать: існування та загострення економічної кризи в Україні в умовах воєнної агресії; посилення корупції; зростання рівня безробіття та погіршення добробуту населення; тінізація економічної діяльності; падіння реального ВВП; втрата інвестиційної привабливості країни.

Таблиця 3.1

Основні напрями державної політики України щодо економічної безпеки
(відповідно до Закону "Про основи національної безпеки України")

Напрямок	Заходи напряму
Стале зростання	- забезпечення умов для стійкого економічного зростання та зростання конкурентоспроможності національної економіки
Інституціональні зміни	- збільшення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, зростання ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв
Антимонопольна політика	- вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій
Прозорість економіки	- подолання "тінізації" економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталу за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси
Збалансований бюджет	- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку
	- недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів та перетікання їх у тіньову економіку
Позики	- здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень
Енергетична безпека	- забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації енергозабезпечення
Продовольча безпека	- забезпечення продовольчої безпеки
Захист внутрішнього ринку	- захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту - поставок продукції, яка може завдати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу
Участь у міжнародному поділі праці	- посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях
Експортно-імпортна діяльність	- контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника
Правова економіка	- боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому відпливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів

Економічна безпека повинна відповідати двом умовам: збереженню економічної незалежності країни, її здатності приймати рішення щодо розвитку

держави у власних інтересах; здатність підтримувати та додатково покращувати рівень життя населення, який вже досягнуто.

Економічна безпека є своєю суттю важливим елементом, оскільки вона є результатом об'єднаних зусиль усієї нації, що відображається в діях усіх гілок влади (від всеукраїнського до місцевого рівня), наявних у державі, асоціаціях сил та ресурсів.

Поліпшення економічної безпеки досягається шляхом здійснення єдиної державної політики, узгодженої за допомогою системи заходів, відповідних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Така політика є ефективною при визначенні стратегії та тактики економічної безпеки. Важливо, щоб стратегія економічної безпеки базувалася на багатовимірних прогнозах соціально-економічного розвитку України та була пристосована до подій в тій чи іншій мірі.

Необхідність виконання конституційних вимог для виконання державних завдань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки, реалізується в стратегії економічної безпеки України. Це стратегічний орієнтир на 10-15 років та на більш тривалий період в основах економічної безпеки.

Переваги багатоваріантної стратегії полягають у тому, що замість термінового застосування надзвичайних та недостатньо розроблених рішень можна вибрати різноманітні заходи, як це часто буває на практиці. В таблиці 3.2. представлено напрями удосконалення механізму державного управління економічною безпекою України в сучасних умовах.

Стратегія економічної безпеки держави розробляється та впроваджується в рамках економічної політики, основними пріоритетами якої є стабільність економічного стану, соціально-економічна стабільність суспільства, держави, повага до основних прав і свобод громадян, верховенство закон і для досягнення поваги до закону.

На макроекономічному рівні основними цілями є: збільшення сукупного попиту; підвищення рівня заощаджень та створення сприятливого інвестиційного клімату для перетворення заощаджень в інвестиції; забезпечення потоку фінансових та виробничих ресурсів від життєздатних компаній та

Таблиця 3.2

Удосконалення механізму державного управління економічною
безпекою

Заходи	Зміст заходів удосконалення
Забезпечення прийняттого рівня інфляції (до 10%) та збереження низькоїінфляційного середовища шляхом:	запобігання різким валютно-курсним коливанням; зниження процентних ставок як складника витрат на виробництво продукції та надання послуг; використання практики держзамовлення та формування державних резервів для впливу на ринкову кон'юнктуру; заохочення конкуренції у сфері роздрібної торгівлі та недопущення монополізації роздрібних ринків; здійснення прозорої та контрольованої тарифної політики; стимулювання видів економічної діяльності, пов'язаних з енергозбереженням
Збереження валютно-урсової стабільності, припинення панічних очікувань та валютних спекуляцій шляхом:	підвищення прозорості процесу курсоутворення завдяки регулярному оприлюдненню середньострокового плану дій НБУ у сфері валютної політики та звітування про його ефективність; диверсифікації складу міжнародних резервів НБУ; удосконалення важелів нейтралізації спекулятивних настроїв на готівковому валютному ринку; подальшого розвитку й упровадження в обіг інструментів страхування валютних ризиків; концентрації зусиль на зниженні доларизації грошового обігу
Підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування шляхом	розвитку інструментів рефінансування та управління ліквідністю банківської системи; визначення стратегії діяльності державних фінансових установ і організацій, у формуванні капіталу яких взяла участь держава; підвищення прозорості діяльності банківської системи; диверсифікації внутрішньої ресурсної бази банків; законодавчого врегулювання колекторської діяльності; створення єдиної державної інформаційної системи зі збору, накопичення та оброблення даних
Стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям шляхом:	зниження регулятивних витрат і сприяння розвитку конкурентних засад фінансового ринку; стимулювання процесів капіталізації та консолідації; розширення внутрішнього попиту на довгострокові інвестиційні фінансові інструменти, насамперед за рахунок залучення до обігу заощаджень населення (шляхом випуску акцій, корпоративних облігацій, розвитку механізмів страхування та гарантування тощо); створення механізмів протидії спекулятивному впливу внаслідок припливу коштів нерезидентів; спрямування систем розкриття інформації та регулювання на виявлення та мінімізацію ризиків, властивих позабіржовим фінансовим продуктам і сегментам ринку; формування нормативно-законодавчої бази для виявлення, кваліфікації та запобігання неліцензованій діяльності на фінансовому ринку

Розроблено автором

Секторів до ефективних виробників та секторів зростання; просування та диверсифікація експорту; регулювання імпорту для захисту місцевих виробників за допомогою стандартних процедур.

З цією метою створюється міцна система впливу держави на економіку, яка дає можливість максимально точно регулювати найважливіші економічні потрясіння та брати на себе функції управління та підтримки економіки країни на безпечному рівні.

На мікроекономічному рівні головним завданням у реалізації структурної політики є підтримка та сприяння розвитку економічно ефективних компаній та організацій, ліквідація чи реструктуризація неефективних економічних структур та впровадження ринкових стандартів поведінки економічних одиниць.

Успішна реалізація економічної безпеки можлива лише в симбіозі науки та практики в державному управлінні. Тому впровадження системи перспективних проектів та програм - як наукових, так і інноваційних, а також виробничих та інвестиційних є важливою передумовою дотримання вимог економічної безпеки.

Наразі існує лише декілька різних стратегій економічного розвитку, які фокусуються в різних напрямках (табл. 3.3). Відповідно, розподіл ресурсів через них неефективний, а лише розподіляє державні кошти.

Таблиця 3.3

Основні стратегії економічного розвитку України

Назва	Строки реалізації	Нормативно-правові акти
Державна стратегія регіонального розвитку на 2021—2027 роки	з 05.08.2020 р. до 2027 р.	Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695
Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року	з 11.07.2013 до 2038 р.	Розпорядження КМУ (№ 548-р, 11.07.2013)
Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року	з 10.07.2019 до 2030 р.	Розпорядження КМУ (№ 526 від 10 липня 2019 р.)
Енергетична стратегія України на період до 2030 року	з 24.07.2013 до 2030 р.	Розпорядження КМУ (№1071, 24.07.2013 р.)

Для підтримки та розвитку науково-технічного потенціалу, що гарантує стратегічні інтереси та науково-технічну незалежність України, ми вважаємо, що необхідно визначити пріоритети державної науково-технічної політики відповідно до завдань забезпечення економічної Безпека країни. Необхідно

розробити урядові програми в галузі фундаментальних досліджень з метою створення сприятливого інноваційного клімату в економіці шляхом використання різних форм державного стимулювання впровадження передових технологій та захисту місцевих виробників конкурентоспроможної високотехнологічної продукції.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021—2027 роки визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722.

Необхідність підготовки цієї Стратегії викликана завершенням строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, а також наявністю нових викликів, які постали перед Україною протягом останніх семи років і суттєво впливають на ситуацію в регіонах, а також на якість життя жителів міст і сіл.

Першочерговими завданнями нової регіональної політики є прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів. Саме це може дати швидке та стійке зростання рівня якості життя людини незалежно від того, де вона народилася, де проживає зараз і де буде проживати у майбутньому.

Нова політика регіонального розвитку ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку. Заходи регіональної політики формуватимуться на основі отриманого досвіду, зібраних даних, висновків, рекомендацій, результатів аналізів та оцінки для забезпечення та підтримки високих стандартів управління та реалізації регіональної політики, що

вимагає функціонування відповідних спеціалізованих аналітичних засобів, баз даних формування та оцінки політики.

Стратегічним баченням регіонального розвитку та держави в цілому є створення достатніх умов для комфортного проживання, самореалізації та розвитку громадян, підвищення якості їх життя у кожному регіоні. Державна регіональна політика сприяє кожному регіону та територіальній громаді в ефективному використанні їх потенціалу, переваг, ресурсів та можливостей для розвитку та підвищення якості життя людини та відповідно на користь розвитку всієї України — економічно та екологічно стабільної, політично та соціально згуртованої держави.

Стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року є розвиток та єдність, орієнтовані на людину — гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах [49].

Стратегічна мета державної регіональної політики до 2027 року досягається на основі трьох стратегічних цілей:

- I. Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах.
- II. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів.
- III. Розбудова ефективного багаторівневого врядування.

Пріоритетами регіонального розвитку на період до 2027 року є:

- розвиток економічної, інфраструктурної, соціально-культурної зв'язаності та інтегрованості на національному, регіональному та місцевому рівні;
- прискорення економічного зростання регіонів та територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку із забезпеченням покращення стану навколишнього природного середовища та невиснажливого використання

природних ресурсів;

- підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, незалежно від місця проживання, зокрема на засадах цифровізації;
- охорона культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів [49].

Для побудови інноваційної економіки з розвинутим підприємництвом, інноваціями та високою продуктивністю виробництва України як державі, яка має великий інтелектуальний потенціал, необхідно розв'язати зазначені проблеми. Державна інноваційна політика має фокусуватися на напрямках, які відповідають інноваційному процесу в Україні, враховуючи інтереси всіх заінтересованих сторін. Саме тому особливо важливою є співпраця між усіма учасниками інноваційного процесу, які сприяють інноваціям на всіх етапах створення і виведення інноваційного продукту на ринок[56].

Розв'язати проблему передбачається шляхом здійснення програмних заходів за такими напрямками:

- створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність;
- розвиток інноваційної інфраструктури, методично-консалтингове забезпечення, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами;
- підвищення рівня спроможності, що реалізується як шляхом культурно-просвітницької діяльності, підвищення інноваційної культури, так і через освітню діяльність, спрямовану на забезпечення успішної кар'єри молоді після завершення навчання у закладах вищої освіти за одним з обраних напрямів: започаткування власної справи, робота на підприємстві, що відповідає сучасному технологічному рівню, або наукова (викладацька) робота.

На етапі створення новацій відповідно до зазначених напрямів необхідним є:

- збільшення фінансування наукових досліджень на конкурсній основі з

акцентуванням уваги на переході результатів, отриманих у рамках фундаментальних наукових досліджень, у тематиці прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок, до фінансування яких залучається бізнес;

- перегляд пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з метою їх наближення до напрямів, визначених у розвинутих державах світу, на основі сучасних світових технологічних трендів;

- створення у межах населених пунктів місць, призначених передусім для розгортання інтелектуальної, творчої діяльності, раціоналізаторського руху, розвитку креативних індустрій (зокрема виділення територій, створення на них відповідної інфраструктури, надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури);

- створення із залученням світових експертів, тренерів, наставників, європейської мережі підприємництва (EEN) шкіл обміну досвідом та національних ресурсів з навчання підприємству та інноваціям, зокрема мережі підвищення кваліфікації як для викладачів, так і для керівників закладів вищої освіти та наукових установ. Ці структури також можуть надавати консультаційно-методичну допомогу щодо участі в європейських програмах, пов'язаних з інноваціями, та поширювати позитивний досвід успішних учасників зазначених програм;

- покращення якості освіти шляхом наближення її до потреб глобального ринку та потреб у фахівцях, здатних створювати, адаптувати та використовувати технологічні інновації, підтримка запровадження навчальних дисциплін з підприємництва, фінансової грамотності та охорони інтелектуальної власності [56].

Україна отримала макроекономічний прогноз на три роки, який вперше стане базою для формування трирічної Бюджетної декларації в рамках переходу до середньострокового бюджетування. Це сприятиме ефективнішому втіленню реформ та визначенню пріоритетів державного фінансування: безпеки і оборони, енергоефективності, інфраструктури, АПК, децентралізації соціального захисту,

освіти, охорони здоров'я, культури. А ще трирічний прогноз дозволяє сформуванати середньострокові орієнтири для бізнесу та інвесторів, що позитивно відобразиться на поступовому зростанні економіки України та доходів громадян.

Представлений у прогнозі сценарій передбачає два варіанти макроекономічних показників на 2020-2022 роки, які відрізняються між собою рівнем інтенсивності підвищення соціальних стандартів, від чого у свою чергу залежатиме динаміка основних макропоказників української економіки на прогнозний період [55]

Варто відзначити, що на період 2020-2022 років прогнозується подальша реалізація зусиль у напрямку розширення та диверсифікації українського експорту через поглиблення зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС, Азії та Африки, на фоні прогнозованого міжнародними фінансовими організаціями сталого розвитку світової економіки у 2020-2022 роках та утримання помірних цін на світових товарних ринках українського експорту.

Основним напрямком інвестиційної політики на перехідний період повинно стати формування сприятливого середовища для підвищення інвестиційної активності, залучення приватних вітчизняних і іноземних інвестицій, для реконструкції української економіки.

Якщо економіка України розвиватиметься енергійно, тобто якщо нічого не змінювати, то, за оцінками Українського Інституту Майбутнього, номінальний ВВП України зросте із 130 млрд. дол. США у 2018 р. до 290 млрд. дол. США у 2030 р. або у 2,2 рази (трендовий прогноз UIF) (табл. 3.4). Проте перед Україною повинна стояти амбіційніша мета – збільшити номінальний ВВП до 2030 р. у 8 разів до 1 трлн дол. (цільовий прогноз UIF). Це відповідає нинішньому розміру економік Індонезії (ВВП – 1 070 млрд. дол. США), Нідерландів (ВВП – 930 млрд дол.). Для порівняння, ВВП Польщі у 2018 р. становив 550 млрд дол. США, а до 2030 р. буде, за оцінками, експертів 1 100 млрд дол. США. Досягнення Україною мети – ВВП 2030 р. 1 трлн дол. США – дасть змогу:

- увійти Україні в ТОП–20 країн світу за розміром номінального ВВП (без урахування ПКС): для порівняння у 2017 р. – 61 місце;

- увійти в ТОП-50 країн світу за розміром ВВП на душу населення

Таблиця 3.4

Основні показники розвитку економіки України до 2030 р. (КРІ
Стратегії)

Показник	Трендовий прогноз
Номінальний ВВП у 2030Е	290 млрд. дол. США
Середньорічний приріст ВВП у 2018–2030ЕЕ	7,7%
Приріст реального ВВП у грн у 2018–2030ЕЕ	2,8%
Офіційний курс гривні у 2030Е	60 грн/дол.
Дефлятор ВВП (середньорічний у 2018–2030ЕЕ)	11,5%
Інфляція (грудень до грудня у 2018–2030ЕЕ)	7,2%
Кількість зайнятих у 2030Е	9 млн
Продуктивність у 2030Е, на одного зайнятого	32 тис. дол. США

Розроблено за даними [55]

- (без урахування ПКС), для порівняння у 2017 р. – 133 місце;
- стати регіональним суб'єктом;
- створити умови для зростання капіталізації українського бізнесу (розширення ринків збуту, зниження вартості ресурсів, підвищення конкурентоспроможності продукції);
- забезпечити рівень доходів і якості життя українців на рівні, вищому за середній показник у Європі та країнах-сусідах.

Розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції визначається такими чинниками:

- економічний розвиток країн, груп країн та регіонів світу в умовах нерівномірного розподілу ресурсів;
- закономірності науково-технічного прогресу;
- тенденції демографічних тенденцій;
- існування та необхідність вирішення глобальних проблем (енергетика, продовольство, навколишнє середовище, використання океану та космосу, економічне зростання та нарощування населення, економічна безпека,

роззброєння);

- велике скорочення відстаней через розширення транспортних та комунікаційних мереж;

- ринкове "об'єднання" економічного розвитку.

Аналізуючи сучасні тенденції світового розвитку, інтернаціоналізацію економік та трансформацію світового економічного механізму в єдину глобальну систему, в Україні виникає нагальна потреба в активній інтеграції в сучасну систему економічних зв'язків для успішного економічного, соціального та політичного розвитку.

Процеси глобалізації стали найважливішими факторами, що впливають на політику безпеки провідних країн світу у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, тому перед Україною стоїть нагальне завдання визначити та оцінити сутність та важливість поточних викликів та загроз для неї. національна безпека. У глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації набагато помітніші для країни, яка залишилася поза розвиненим світом. Україна перебуває на перетині країн, які виграють від глобалізації, та країн, що мають негативний вплив.

Об'єктивна неможливість повної інтеграції України до Європейського Союзу швидко робить його плацдармом для з'ясування відносин між Заходом та Сходом. Ситуація невизначеності, в якій опиняється Україна таким чином, визначає свої правила гри, згідно з якими наша країна повинна проводити непослідовну політично-економічну політику. Враховуючи дестабілізацію зони міжнародної безпеки, зростає ймовірність можливих проблем безпеки для України.

Національна грошова система навмисно пошкоджується за рахунок зниження національного курсу, заморожування депозитів в іноземних банках та введення кредитних обмежень. Іноді порядок руху капіталів навмисно порушується, особливо втечею, незаконним захопленням або націоналізацією без компенсації майна іноземних інвесторів. Порушення міжнародної економічної безпеки також включають організацію цілеспрямованого відтоку наукових та

професійних кадрів та недотримання вимог діючої міжнародної системи транспортного зв'язку, що суперечить відповідним угодам.

Необхідність детального наукового аналізу економічних наслідків активної участі України у процесах глобальної економіки та європейської інтеграції зумовлена тим, що наша країна успадкувала такий економічний потенціал, який в умовах ринкової економіки загрожує її економічна безпека являє собою.

В умовах глобалізації світового господарства, сучасних міжнародних економічних відносин, глобальних викликів різко зростає роль і значення зовнішньоекономічних зв'язків для економіки країни в цілому. Глобалізація призводить до руйнування наявних бар'єрів між країнами, подальшого залучення нових держав у різноманітні форми міжнародної економічної співпраці. В умовах глобалізації та формування й подальшого розвитку відкритих економік існує небезпека негативного впливу на національні економіки. Економічна безпека як сукупність внутрішніх і зовнішніх умов сприяє не лише динамічному та ефективному зростанню національних економік, забезпеченню їх конкурентоздатності, а й також повинна забезпечувати нівелювання можливого негативного зовнішнього впливу на економіку з метою зменшення загроз і втрат. Не оминає цей процес й Україну, яка поступово займає своє місце в системі нового міжнародного економічного порядку.

У цій ситуації завдання полягає в тому, щоб перетворити економіку на шлях сталого сталого розвитку, що наздогнав, з метою не наздогнати індустріально розвинені країни, що абсолютно нереально, а принаймні наблизитись до них за окремими параметрами та критеріями, що відповідають власним стандартам. Можливості модернізації економіки є більш доступними на інноваційній основі, а переваги інтеграції в глобальні та регіональні інтеграційні процеси стають все більш пізнаваними. Загрози та ризики для фінансової безпеки України під час фази євроінтеграції узагальнені в табл. 3.5.

На тлі тривалих торгових суперечок і політичної невизначеності в минулому році економічна ситуація в усьому світі значно погіршилася, що надає негативний

вплив на зусилля по зниженню бідності, створенню робочих місць, розширенню доступу до чистої енергії. Тривожне початок нового 2020 року також ще

Таблиця 3.5

Загрози та ризики фінансової безпеки України під час євроінтеграційного періоду

Ризики	Загрози
Входження на вітчизняний фінансовий ринок європейських компаній.	Зменшення кількості вітчизняних фінансових посередників, монополізація галузі європейськими компаніями.
Підвищення вимог до якості продуктів та послуг.	Підвищення цін на продукти та фінансові послуги
Розвиток платіжних систем, поява нових фінансових інструментів (наприклад, цифрових валют).	Поява нових схем відмивання капіталу, виведення його в офшори, поширення нових видів фінансового шахрайства.
Збільшення обсягів іноземного капіталу у вітчизняній фінансовій системі.	Втрата фінансового суверенітету, контроль іноземними суб'єктами внутрішнього фінансового ринку України.
Доступ до різних видів фінансової допомоги від європейських фондів та організацій.	Залежність національної фінансової політики від рішень та вимог фінансових донорів.

доповнилося почастишанням і наростанням охоплення природних катастроф, ескалацією військової обстановки на Близькому Сході, появою нових пандемій.

До глобальних ризиків 2020 року слід віднести наступні:

1. Екологічні ризики, погодні катаклізми, провал в боротьбі зі зміною клімату (включаючи стримування і адаптацію), стихійні лиха, скорочення біорізноманіття, антропогенні екологічні катастрофи.
2. Ризики, пов'язані з не виправданими сподіваннями на вклад нових технологій в соціально-економічний розвиток та невідповідністю існуючих систем охорони здоров'я викликам часу. Все це відбувається на тлі зміни балансу сил і переосмислення державами свого місця в системі міжнародних відносин з дедалі сильнішим акцентом на одностороннє вживання заходів для реалізації національних інтересів.
4. Торгові суперечки, невизначеності і поляризації в сфері політики, що робить

негативний вплив на економічний розвиток. Експерти підкреслюють, що національні політики повинні бути доповнені більш ефективним глобальним співробітництвом.

5. Безпрецедентне зростання боргу в усьому світі (найшвидша і найширша хвиля накопичення боргу серед країн з економікою, що розвивається за останні 50 років) і тривале уповільнення зростання продуктивності.

Вивчення глобалізаційних процесів у світовій економіці дає чітке підтвердження того, що існує глибокий зв'язок та взаємозалежність між зовнішніми та внутрішніми загрозами економічній безпеці. Крім того, ступінь загрози, яку становлять зовнішні загрози, значною мірою залежить від економічної ситуації, функціональної стабільності та стабільності розвитку та того, наскільки можна подолати існуючі проблеми.

3.2. Вибір конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємств реального сектору економіки України

У сегменті безпосереднього впливу глобального зовнішнього оточення основним результатом стратегічного планування конкурентоспроможності підприємств повинно стати формування конкурентної стратегії, забезпечення її виконання, контролю та управлінського вдосконалення. При цьому послідовність стратегічного планування повинна бути адекватною до розвитку конкурентного середовища та підприємницьких умов забезпечення конкурентних переваг.

Узагальнено, що в умовах глобалізаційних економічних трансформацій вітчизняна система стратегічного планування розвитку і зміцнення безпеки підприємств реального сектору економіки характеризується такими основними недоліками:

1) програми державної підтримки суб'єктів господарювання стосуються лише сектору малого бізнесу, а отже, не передбачають заходів щодо сприяння розвитку всіх секторів національної економіки, у т. ч. у

територіально-секторальному аспекті, реальному секторі економіки, галузях зі значною доданою вартістю;

2) відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом середньострокового прогнозування, низькою є якість роботи з визначення стратегічних завдань, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає обрати відповідну систему адекватних кількісних показників-вимірників рівня їх досягнення;

3) пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті, що пояснюється відсутністю ієрархії в системі цілей;

4) усталений перелік кількісних індикаторів оцінки результативності програмних заходів є неповноцінним, оскільки практично за кожним із напрямів державної політики не забезпечений належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів розвитку та безпеки підприємництва;

5) обсяги фінансування програм підтримки підприємств базових видів економічної діяльності науково чи ресурсно необґрунтовані, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях; механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу.

В умовах глобальних трансформацій для підприємств реального сектору економіки важливо забезпечити альтернативність та багатоваріантність вибору стратегічних рішень відповідно до критерію мінімізації ризику невиконання окремих бізнес-проектів, невирішення планових бізнес-завдань, неотримання цільових фінансових результатів, втрати інвестованих ресурсів. Вибір базової конкурентної стратегії є проекцією стратегічного аналізу діяльності підприємства, стану та динаміки конкурентоспроможності, факторів формування й резервів використання конкурентних переваг.

Таким чином, систематизація вибору конкурентної стратегії за- безпечення безпеки підприємством реального сектору економіки – це процес обґрунтування

та оптимізації сценарію досягнення конкурентних переваг, конкурентної поведінки в стратегічному періоді, забезпечення конкурентоспроможності в тактичному періоді.

Зауважимо, що функціональні особливості такого типу конкурентної стратегії є відображенням галузі, сфери господарювання, ступеня розвитку конкурентного середовища, технологічної та організаційної структури управління. Врахування означених особливостей забезпечує функціональне використання конкурентних переваг підприємством в умовах невизначеності напрямів глобального розвитку національної економіки.

Економічна характеристика типових стратегій досягнення конкурентних переваг підприємствами реального сектору економіки в процесах забезпечення безпеки на рівні глобалізаційних відносин поєднує маркетинговий підхід (з орієнтацією на максимальне охоплення цільового ринку) та фінансовий підхід (з орієнтацією на максимальне отримання прибутку шляхом оптимізації структури та мінімізації суми витрат) (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Характеристика типових стратегій досягнення конкурентних переваг

Ключові параметри	Типові стратегії досягнення конкурентних переваг			
	Стратегія лідерства за витратами	Стратегія широкої диференціації	Стратегія оптимальних витрат	Стратегії цільового сегмента ринку
Стратегічна мета	зростання обсягів виробництва та реалізації продукції	збільшення масштабу сегмента неспеціалізованого товарного ринку	оптимізація структури вартості товарів (послуг)	зростання цільового сегмента ринку та концентрація на окремих групах споживачів
Конкурентна перевага	досягнення мінімальної витратоємності	формування мінімальної цінової еластичності попиту	забезпечення мінімальної ціни реалізації та споживання продукції	вибір окремого кола споживачів, що забезпечить стійкість товарної пропозиції відносно їх споживчих потреб
Асортимент товарів	товарна спеціалізація та обмеженість вибору	товарна диференціація та широта вибору	товарна диференціація та вибір високої якості й цінової еластичної продукції	спеціалізація на окремих групах товарів із досягненням зної широти їх вибору

Продовження таблиці 3.6.

Пріоритети у маркетингу	зниження рівня умовно-постійних витрат за рахунок досягнення високої лояльності споживачів	реалізація продукції з диференційованими споживчими властивостями	реалізація товарів-аналогів із дотриманням встановлених стандартів якості	фокусування попиту і пропозиції за специфікою цільового сегмента ринку
Торговельно-технологічний процес	економія витрат без зниження рівня якості пропозиції та зростання інноваційності товарів	використання прогресивних форм і методів товаропросування	реалізація товарного асортименту мінімальної витратомісткості	зростання цільового сегмента ринку відповідно до умов життєвого циклу підприємства
Умови забезпечення	стабільність ресурсного забезпечення	забезпечення унікальності споживчих властивостей продукції	покращення системи розміщення капіталу	сформований конкурентний імідж та переваги цінової конкуренції, стійкість споживчого попиту

Розглянемо етапи розробки конкурентної стратегії підприємства.

В результаті вивчення міжгалузевих і специфічних чинників, що впливають на стан і розвиток конкурентного середовища галузі, виявляється перелік найбільш значущих показників, оцінюється ступінь їх важливості для певного галузевого ринку і час прояву (тривалість впливу). Серед міжгалузевих чинників слід виділити економічні, адміністративні, організаційні.

До економічних факторів, що впливають на рівень конкуренції в галузі регіону, відносять недосконалість податкової та кредитної системи, цінової політики держави, обмеження щодо попиту з боку населення, високі терміни окупності капіталовкладень, несплата, високу інфляцію і фінансову нестабільність.

Організаційні чинники залежать від ступеня розвиненості ринкової інфраструктури галузі, особливо її матеріально-технічного комплексу (складське і тарне господарство, транспортні системи, об'єкти сервісного обслуговування, ремонтно-будівельні організації) та інформаційно-комунікаційного комплексу, що є вузловим у формуванні єдиного інформаційного поля галузевого ринку.

Адміністративні чинники, як уже зазначалося вище, пов'язані з утворенням господарюючих суб'єктів і з супутніми цим утворенням процедурами реєстрації підприємств.

Також можна виділити специфічні фактори, властиві підприємству згідно галузевою ознакою або спеціалізації: соціально-демографічні, природно-кліматичні, ресурсні чинники, розміщення продуктивних сил, а також географічні та продуктові.

Продуктові межі ринку встановлюють об'єкт вивчення - товар або товарну групу, виходячи з принципів порівнянності споживчих властивостей, можливостей взаємозамінності товарів з виробництва і споживання, передбачуваної конкуренції товарів між собою. Продуктові кордону галузевого ринку не завжди збігаються з переліком товарів, вироблених в рамках галузі. В основі визначення продуктових меж повинно лежати думка споживачів про рівнозначність споживчих властивостей товарів, умов їх експлуатації, рівня доступності, ціною.

Поділ товарів-замінників, що включаються в певну товарну групу, здійснюється за критерієм взаємозамінності товару, який може проявлятися в двох аспектах: взаємозамінність по споживанню (попиту) і взаємозамінність з виробництва. В теорії взаємозамінності товарів використовують поняття «гіпотетичного монополіста»: якщо гіпотетичний монополіст не міг підвищити ціни на товар X вище передбачуваного конкурентного рівня через те, що споживачі переключаться на споживання конкуруючого товару Y, то товари Y і X входять в продуктові кордону одного товарного ринку [74].

Одним з найбільш точних критеріїв взаємозамінності по споживанню є перехресна еластичність попиту. Цей показник означає процентну зміну обсягу реалізації конкретної продукції, необхідної для задоволення попиту, яке відбувається в результаті процентного зміни в ціні інший (аналогічної) продукції. Концепція перехресної еластичності попиту застосовується при класифікації товарів на взаємозамінні і доповнюють, а також в питаннях визначення ринку для класифікації груп товарів, реально або потенційно

конкуруючих один з одним.

В умовах незбалансованості попиту і пропозиції на ринку розрахунки коефіцієнтів перехресної еластичності нерідко призводять до спотворених результатів. На практиці взаємозамінність товарів визначається за допомогою експертних оцінок, інтерв'ю покупців і фахівцями в тій чи іншій області.

Критеріями взаємозамінності товарів є також:

1) функціональна взаємозамінність різної продукції, що встановлюється шляхом зіставлення цілі споживання даного товару і його передбачуваних замінників;

2) подібність споживчих властивостей товару і його замінників, яке встановлюється в результаті зіставлення фізичних, технічних, експлуатаційних, цінових характеристик товару і його передбачуваних замінників.

В умовах дефіцитності ринку ступінь взаємозамінності товарів значно збільшується. Але тільки до кордону, яка визначається функціональним призначенням товару.

Оцінка взаємозамінності товару з точки зору їх виробництва передбачає: виявлення наявності вільних виробничих потужностей, які можуть бути використані для виробництва одного з товарів, що входять в дану групу, визначення технологічних можливостей перемикання виробничих потужностей на випуск даної товарної групи з виробництва інших груп.

Географічні межі ринку визначаються по можливості споживача брати участь в зверненні товару і за наявністю економічних, технологічних і адміністративних бар'єрів, що обмежують цю можливість. При встановленні географічних меж ринку враховуються такі чинники [74]:

- доступність транспортних засобів для переміщення покупця до продавця;
- незначність транспортних витрат при реалізації товару;
- збереження рівня якості і споживчих властивостей товару в процесі його транспортування;
- відсутність на досліджуваній території адміністративних обмежень на ввезення-вивезення товарів;

- такий же рівень цін на відповідні товари усередині меж цього ринку.

Географічні межі ринку, як і продуктові, непостійні, на їх розширення або звуження впливає величина витрат, що витрачаються покупцями на придбання продуктів. Розвиток ринкових відносин, товарообміну між різними регіонами збільшує можливості покупців, відповідно, розширюються і географічні кордони галузевих ринків.

2 етап. Визначення складу продавців і покупців, які, діючи на ринку, обмежують один одного в можливостях встановлення контролю за створенням умов реалізації товару. Для достовірного аналізу виявляються всі продавці, які функціонують на даному товарному ринку в регіоні. Потім визначаються групи покупців, які купують товар у конкретного продавця. Склад виділеної групи покупців уточнюється за наступним критерієм: можливість кожного з покупців виділеної групи придбати товар у будь-якого з продавців, що реалізують свою продукцію на певному товарному ринку.

3 етап. Оцінка інтенсивності конкуренції в галузі за існуючими коефіцієнтам

При їх розрахунку розумніше брати за базу інформацію не тільки про обсяги випуску продукції, а ще й інформацію про величину поставок і реалізації товару на відповідних галузевих ринках. Однак статистичними установами така інформація не відстежується і не може відслідковуватися через недосконалість системи статистичної звітності. Як правило, дослідникам доводиться мати справу з даними про обсяги продажів, що враховуються в загальному вигляді і вартісному вираженні, даними про ввезення і вивезення, які також наводяться за видами товарів і в грошовому вираженні, але ніяк не по виробникам.

4 етап. Виявлення якісних показників структури галузі, встановлення наявності бар'єрів входу на галузевий ринок для потенційних конкурентів, ступеня їх переборними і відкритості ринку для міжрегіональної та міжнародної торгівлі.

Бар'єри входу на галузевий ринок потенційних конкурентів можуть значно ускладнювати їх доступ і, відповідно обмежувати конкуренцію в галузі.

До непрямих підтверджень наявності вхідних бар'єрів відносяться факти рідкісного появи на ринку нових продавців за певний період часу. Якщо в результаті аналізу ситуації за останні 3-5 років виявляється рідкісне появи на ринку нових продавців, незважаючи на високу норму прибутку, то це говорить про наявність високих вступних бар'єрів. Можливість входу на ринок продавців з інших регіонів істотно знижує ринкову концентрацію, скорочує частку займану на ринку місцевими продавцями. Орієнтовно ступінь відкритості ринку для участі в міжнародній або міжрегіональній торгівлі можна оцінити за часткою імпоротної продукції в загальному обсязі реалізації на конкретному товарному ринку:

Зіставлення і аналіз кількісних і якісних показників, що характеризують структуру товарного ринку, дозволяє більш точно визначити, до якого типу ринкових структур належить досліджуваний товарний ринок і оцінити ступінь розвиненості конкуренції на ньому. Залежно від різного рівня концентрації товарних ринків диференціюються дії антимонопольних органів по відношенню до різних ринків і чинним на ньому фірмам.

5 етап. Оцінка неравнозначности конкурентів і визначення кордонів олігополії. Етап включає в себе розрахунок показника нерівнозначності конкурентів, що діють на галузевому ринку і індекс Лінда.

6 етап. Оцінка ринкового потенціалу і побудова конкурентної карти ринку. Для виявлення умов, що сприяють виникненню монополії на товарному ринку необхідно проаналізувати поведінку господарюючих суб'єктів, що займають найбільшу частку на ринку по відношенню до своїх існуючим та потенційним конкурентам, що дозволить виявити наявність або відсутність у них ринкового потенціалу. Під ринковим потенціалом розуміється можливість господарюючого суб'єкта, не обов'язково пов'язана безпосередньо з його часткою на ринку, суттєво впливати на загальні умови обігу товару на відповідному ринку і (або) ускладнювати доступ на нього іншим господарюючим суб'єктам.

При вимірі ринкового потенціалу можуть застосовуватися три підходи:

- аналіз динаміки положення господарюючого суб'єкта на товарному ринку;

- ефективність діяльності господарюючих суб'єктів і використання ними виробничих потужностей;
- політика ціноутворення господарюючих суб'єктів.

Аналіз динаміки положення господарюючого суб'єкта на товарному ринку включає розрахунок часток найбільших господарюючих суб'єктів на ринку за останні 3-5 років і виявлення створених тенденцій. Порівняння компаній може проводитися шляхом зіставлення темпів зростання їх обсягів продажів і питомої ваги на ринку за досліджуваній період, з наступною побудовою конкурентної карти ринку. А також прогнозування місця кожного найбільшого учасника ринку в наступні 2-3 роки з урахуванням середньорічного темпу зростання. При виявленні тенденцій до більш високого росту обсягів продажів у порівнянні з конкурентами можна говорити про наявність ринкового потенціалу у такого підприємства.

Результати аналізу конкурентного потенціалу можуть бути покладені в основу побудови конкурентної карти галузі, заснованої на перехресній класифікації конкурентів по займаній ними позиції на ринку і динаміку їх ринкових часток по конкретному типу продукції. Вона дозволяє визначити 16 типових положень підприємств, що відрізняються ступенем використання конкурентних переваг і потенційною можливістю протистояти тиску конкурентів.

Розподіл ринкових часток дозволяє виділити ряд стандартних положень підприємства на галузевому ринку: лідер ринку, підприємство з сильною конкурентною позицією, підприємство зі слабкою конкурентною позицією, аутсайдер. У науковій літературі рекомендується визначати приналежність господарюючого суб'єкта до тієї чи іншої групи по граничному значенню часткою ринку. Вперше у вітчизняній літературі про таку класифікації згадав Філіп Котлер, проте його рекомендації не можуть бути використані в існуючих ринкових умовах з цілком зрозумілих причин [30]. Більш розгорнуту схему побудови конкурентної карти ринку призводить вітчизняний економіст Г.Л. Азоев. Схема визначення меж представлених груп включає ряд послідовних

процедур [2]:

- 1 Розрахунок середнього арифметичного значення ринкових часток;
- 2 Поділ усієї сукупності аналізованого ринку на два сектори, для яких значення часток більше або менше середнього значення;
- 3 Розрахунок середньоквадратичного відхилення в кожному з секторів, яке за своїми мінімальним і максимальним значенням виявляє кордону представлених груп.

Для виявлення виробничого потенціалу підприємства можна використовувати аналіз зміни величини таких показників, як основні засоби, виробничі запаси і незавершене виробництво в вартісному вираженні й у відсотках до майна. У цих же цілях можливе використання аналізу ефективності діяльності господарюючих суб'єктів і використання ними виробничих потужностей. При цьому підході визначаються відхилення показників рентабельності від основної діяльності підприємства, витратності на рубль готової продукції від середньогалузевих значень.

Аналіз ступеня використання виробничих потужностей слід проводити за допомогою коефіцієнта використання потужностей, який розраховується як відношення показника використання потужностей в середньому по галузі до індивідуального показником використання потужностей господарюючим суб'єктом. Значення більше 1 свідчить про недовикористання потужностей в порівнянні з середньогалузевим показником. Виявлення високої рентабельності і високого значення коефіцієнта використання потужностей вказує на штучне зниження обсягів виробництва і реалізації, наявність ринкового потенціалу у такого об'єкта.

У доповнення до аналізу ефективності діяльності рекомендується розглядати політику ціноутворення, якої дотримується господарюючий суб'єкт: висока якість-низька ціна, висока якість-висока ціна, низька якість-висока ціна, низька якість-низька ціна. Якщо ціна на товари досліджуваного об'єкта вище, ніж у конкурентів, і не обґрунтована більш високими можливостями товару. Якістю, кращим гарантійним та сервісним обслуговуванням, то це побічно може також

вказувати на наявність у господарюючого суб'єкта ринкового потенціалу.

Свідченням ринкового потенціалу також може служити постійне одержання прибутку вище нормальної в даній галузі; перевищення фактичного рівня витрат над галузевими; більш високий рівень технологічного прогресу, яке значно випереджає середньогалузеві показники; рівень використання прав на інтелектуальну власність; умови використання прав на інтелектуальну власність; поява в структурі витрат таких статей витрат, як оплата послуг на створення в органах виконавчої і законодавчої влади організованою підтримки інтересів господарюючого суб'єкта, надмірні представницькі витрати.

В ході виконання роботи була розроблена методика комплексної оцінки альтернативних варіантів конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємства, що включає в себе наступні етапи (рис. 3.1.).

Підводячи підсумки теоретичним і методичним основам аналізу конкурентного середовища і формування конкурентної стратегії підприємства можна виділити наступні основні моменти.

1) Конкурентне середовище галузевого ринку - сукупність умов, що склалися, в яких діють господарюючі суб'єкти, що пропонують або набувають специфічну або близьку за складом продукцію, сировину для її виробництва та їх відносин в певний період часу з приводу суперництва за найкраще додаток капіталу.

2) Конкурентна стратегія забезпечення безпеки підприємства розглядається як сформульована в явному вигляді система стійких довгострокових цілей підприємства, засобів і планів їх досягнення. Вона необхідна для того, щоб було чітко розуміння того, до чого прагне підприємство в довгостроковій перспективі і як боротися з конкурентами, щоб досягти стійких конкурентних переваг.

3) Систематизація наукового матеріалу дозволила виділити наступні основні критерії класифікації типів конкурентних стратегій: базові стратегії створення конкурентних переваг і напрямки їх вдосконалення; біологічна модель створення конкурентних стратегій; модель конкурентної стратегії в залежності від частки ринку; стратегія в залежності від спрямованості дій; стратегія в

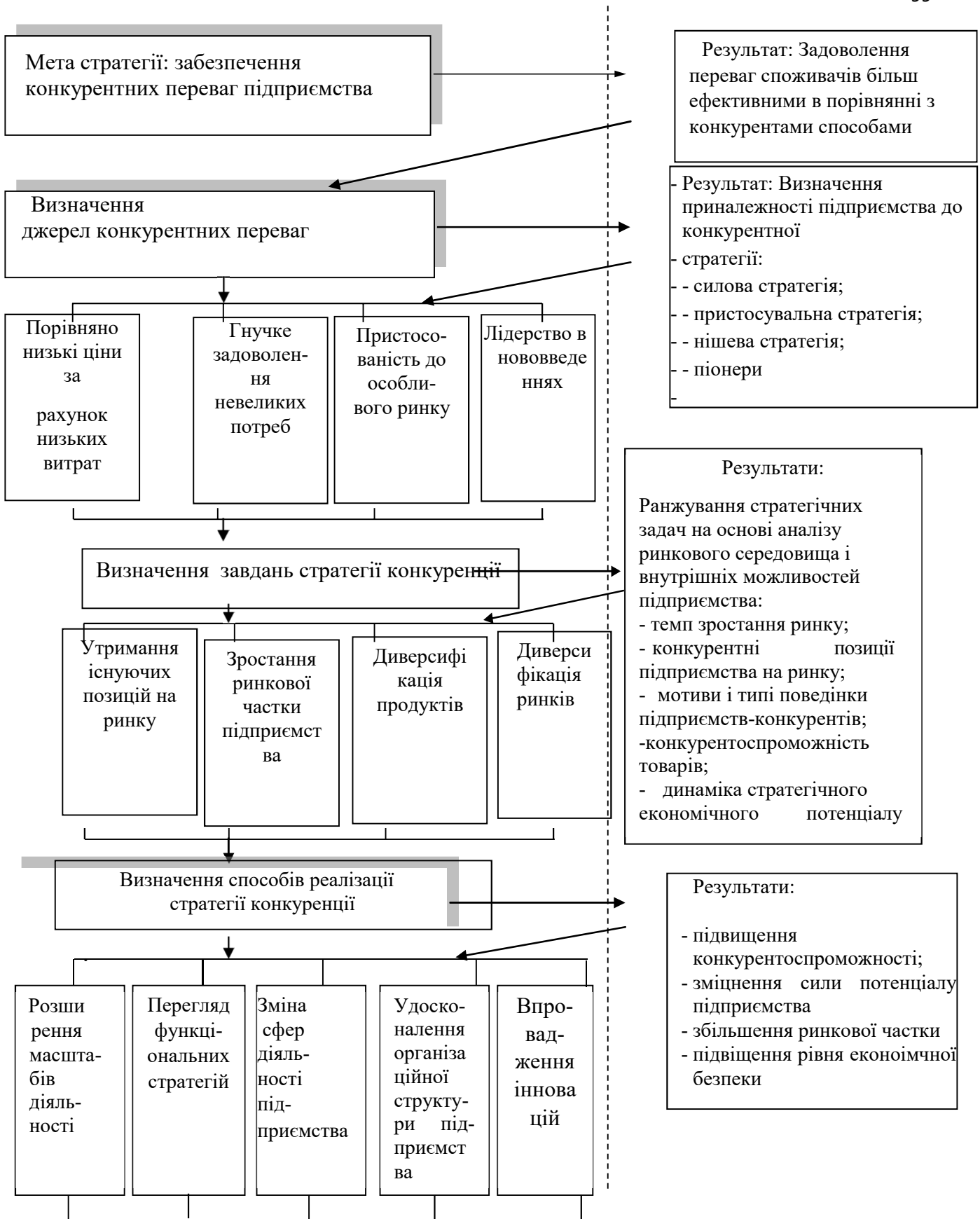

Рис.3.1. Модель формування і реалізації альтернативних варіантів конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємства

залежності від розміру підприємства.

4) Інформаційна система забезпечення при розробці конкурентної стратегії повинна включати ряд блоків, таких як: економіко-політичні чинники; економіко-правове середовище; екологія надкористування; споживачі і ринки збуту; підприємства суміжних областей та інфраструктури; соціальні чинники; взаємини з постачальниками; задоволеність покупців; виробничий або торговий потенціал і ін.

5) Стратегічний аналіз підприємства складається з двох етапів: аналізу зовнішньої ділової довкілля та аналізу ресурсного потенціалу підприємства (внутрішніх можливостей).

6) У процесі дослідження для досягнення основної мети конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємства - досягнення стійких конкурентних переваг підприємства, розроблена модель її формування на основі альтернативних варіантів, що дозволяє враховувати і дотримуватися основних принципів прийняття рішень.

Висновки до розділу 3

Узагальнено, що в умовах глобалізаційних економічних трансформацій вітчизняна система стратегічного планування розвитку і зміцнення безпеки підприємств реального сектору економіки характеризується такими основними недоліками: програми державної підтримки суб'єктів господарювання стосуються лише сектору малого бізнесу, а отже, не передбачають заходів щодо сприяння розвитку всіх секторів національної економіки, у т. ч. у територіально-секторальному аспекті, реальному секторі економіки, галузях зі значною доданою вартістю; відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом середньострокового прогнозування, низькою є якість роботи з визначення стратегічних завдань, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає обрати відповідну систему адекватних кількісних показників-

вимірників рівня їх досягнення; пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті, що пояснюється відсутністю ієрархії в системі цілей; усталений перелік кількісних індикаторів оцінки результативності програмних заходів є неповноцінним, оскільки практично за кожним із напрямів державної політики не забезпечений належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів розвитку та безпеки підприємництва; обсяги фінансування програм підтримки підприємств базових видів економічної діяльності науково чи ресурсно необґрунтовані, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях; механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу.

Основними пріоритетами стратегії економічної безпеки держави є стабільність економічного стану, соціально-економічна стабільність суспільства, держави, повага до основних прав і свобод громадян, верховенство закон і для досягнення поваги до закону. На макроекономічному рівні основними цілями є: збільшення сукупного попиту; підвищення рівня заощаджень та створення сприятливого інвестиційного клімату для перетворення заощаджень в інвестиції; забезпечення потоку фінансових та виробничих ресурсів від життєздатних компаній. На мікроекономічному рівні головним завданням у реалізації структурної політики є підтримка та сприяння розвитку економічно ефективних компаній та організацій, ліквідація чи реструктуризація неефективних економічних структур та впровадження ринкових стандартів поведінки економічних одиниць.

Відповідно до Макроекономічного прогнозу Українського Інституту Майбутнього номінальний ВВП України зросте із 130 млрд. дол. США у 2018 р. до 290 млрд. дол. США у 2030 р. або у 2,2 рази. Проте перед Україною повинна стояти амбіційніша мета – збільшити номінальний ВВП до 2030 р. у 8 разів до 1 трлн дол., що дасть змогу Україні увійти в ТОП–20 країн світу за розміром номінального ВВП (без урахування ПКС) та в ТОП-50 країн світу за розміром

ВВП на душу населення.

Аналіз загроз і безпек економічній безпеці держави дозволив визначити глобальні ризики 2020 року: екологічні ризики, погодні катаклізми, провал в боротьбі зі зміною клімату (включаючи стримування і адаптацію), стихійні лиха, скорочення біорізноманіття, антропогенні екологічні катастрофи; ризики, пов'язані з невиправданими сподіваннями на вклад нових технологій в соціально-економічний розвиток та невідповідністю існуючих систем охорони здоров'я викликам часу; торгові суперечки, невизначеності і поляризації в сфері політики, що робить негативний вплив на економічний розвиток. Експерти підкреслюють, що національні політики повинні бути доповнені більш ефективним глобальним співробітництвом; безпрецедентне зростання боргу в усьому світі (найшвидша і найширша хвиля накопичення боргу серед країн з економікою, що розвивається за останні 50 років) і тривале уповільнення зростання продуктивності.

Обґрунтовано, що в умовах глобальних трансформацій для підприємств реального сектору економіки важливо забезпечити альтернативність та багатоваріантність вибору стратегічних рішень відповідно до критерію мінімізації ризику невиконання окремих бізнес-проектів, невирішення планових бізнес-завдань, неотримання цільових фінансових результатів, втрати інвестованих ресурсів. Вибір базової конкурентної стратегії забезпечення безпеки є проекцією стратегічного аналізу діяльності підприємства, стану та динаміки конкурентоспроможності, факторів формування й резервів використання конкурентних переваг.

Інформаційна система забезпечення при розробці конкурентної стратегії повинна включати ряд блоків, таких як: економіко-політичні чинники; економіко-правове середовище; екологія надкористування; споживачі і ринки збуту; підприємства суміжних областей та інфраструктури; соціальні чинники; взаємини з постачальниками; задоволеність покупців; виробничий або торговий потенціал і ін.

У процесі дослідження для досягнення основної мети конкурентної

стратегії забезпечення безпеки підприємства - досягнення стійких конкурентних переваг підприємства, розроблена модель її формування на основі альтернативних варіантів, що дозволяє враховувати і дотримуватися основних принципів прийняття рішень.

Вибір моделі забезпечення конкурентоспроможності підприємств реального сектору економіки передбачає обґрунтування правил та способів досягнення стратегічних цілей конкуренції, а саме: формування цінової політики, що забезпечує стратегічну динаміку зростання цільового сегмента ринку, загального обсягу товарної реалізації, товарообігу окремих груп товарів; управління ресурсним потенціалом, його функціонально-вартісний перерозподіл з метою отримання цільового прибутку та максимізації рентабельності в стратегічному періоді; формування виробничого асортименту, що відповідає споживчим потребам та забезпечує максимізацію доходів, мінімізацію обсягу та оптимізацію структури витрат; ефективне товаропостачання та мінімізація витрат на формування товарних запасів, зокрема шляхом вибору конкурентоспроможного постачальника; забезпечення інвестиційної привабливості як результату мінімізації терміну окупності капіталовкладень та зростання ефективності інвестиційних проектів.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних засад забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізації дозволило зробити наступні висновки:

1. В результаті дослідження було визначено, що категорія економічна безпека є багатокомпонентним, багатограним поняттям, тому її доцільно розглядати як складову окремих елементів, сполучення яких формує її загальний рівень. Відповідно на глобальному рівні її характеризують такі компоненти, як фінансова, інвестиційна, інноваційна і зовнішньоекономічна безпека. За цими компонентами доцільно сформуванати систему індикаторів, поєднання яких дає змогу здійснити комплексний аналіз економічної безпеки України за її складовими, дослідити кількісні параметри і тенденції гарантування економічної безпеки в системі міжнародних зіставлень.

2. На сучасному етапі економічного розвитку в Україні відбувається процес подальшої адаптації до вимог глобального конкурентного середовища. Цей процес супроводжується виникненням загроз, які негативно впливають на сучасну економічну ситуацію в державі. У контексті гарантування економічної безпеки за умов глобалізації необхідно відзначити, що функціонування економіки характеризується відсутністю дієвої нормативно-правової бази, державного регулювання та відповідного інституціонального середовища, що реально стимулювало б її розвиток. Спостерігається інерційність вітчизняного ринку відповідно до динамічних змін світової економіки.

3. Згідно з позицією автора, «політика економічної безпеки - важливий елемент корпоративного управління, що представляє собою взаємопов'язаний комплекс організаційно-правових заходів та методів, спрямованих на попередження ризиків і загроз, зростання ресурсного потенціалу і забезпечення ефективного розвитку компанії». У дослідженні визначено місце, роль і значення політики економічної безпеки в управлінні в сучасних умовах трансформації та високого рівня конкуренції.

4. Для ефективного розвитку управління головним є забезпечення економічної безпеки компанії, яке передбачає, створення багатогранної концепції формування політики економічної безпеки. Запропонований автором концептуальний підхід, дозволяють проводити діагностику рівня економічної безпеки компанії на основі цілісного методу, що дозволяє глибоко вивчити стан і тенденції розвитку фінансово-економічної діяльності компанії. Концептуальний підхід до безпеки підприємства ґрунтуються на передбаченні зовнішніх і внутрішніх загроз, які тісно пов'язані з рівнем розвитку країни, регіону, підприємства.

5. Основними принципами політики економічної безпеки в управлінні, на думку автора, є: поєднання стабільності і динаміки структури підприємства; раціональності та ефективності; незалежності і колегіальності; системності і безперервності; попередження і передбачення різних факторів; перспективність і прогнозування.

6. Система показників економічної безпеки компанії повинна включати в себе комплексну оцінку управлінської, фінансової, економічної та організаційної складових. Від правильності вибору системи показників для моніторингу економічної безпеки в управлінні залежить ступінь точності оцінки забезпечення економічної безпеки компанії, комплекс заходів щодо запобігання і попередження ризиків і загроз.

Аналітична оцінка рівня економічної безпеки України у глобальному середовищі дозволила зробити наступні висновки:

1. Основним суб'єктом управління економічною безпекою держави виступає Служба безпеки України на яку у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. Значну увагу Служба

безпеки України приділяє контррозвідувальній протидії загрозам державній безпеці, кібербезпеці, боротьбі з тероризмом, захисті державної таємниці тощо.

З метою запобігання та протидії корупції СБУ передбачає реалізацію антикорупційних реформ, створення ефективних механізмів запобігання корупції, врегулювання конфлікту інтересів та забезпечення контролю за дотриманням моральних і етичних норм, доброчесності та порядності особами, уповноваженими на виконання функцій держави, посилення управління фінансовими ресурсами.

2. Оцінка рівня внутрішньої економічної безпеки держави за такими показниками як обсяг та структура валового внутрішнього продукту дозволило визначити, що збільшення показників стало наслідком інфляційних процесів в Україні в останні роки, тому їх збільшення не позитивно вплинуло на стабільність національної економіки.

3. Валовий внутрішній продукт України за підсумками 2019 року збільшився на 3,2% та склав 3,974 трильйона гривень. ВВП у розрахунку на одного українця складає 94,57 тисячі гривень. Економічне зростання України сповільнилося на 0,2 процентних пункти проти 2018 року, коли ВВП зріс на 3,4%. Найбільше у 2019 році зріс сектор будівництва — на 23%. На майже 15% збільшився сектор послуг. Суттєво зросли сектори ІТ та операцій з нерухомістю (на 7,5%). Водночас за підсумками року Держстат зафіксував падіння енергетичній сфері (на 4,2%) та добувній промисловості (на 1,5%). Відзначимо, що у 2018 році ВВП України зросло на 3,4%, у 2017 році — на 2,5%, а у 2016 році — на 2,4%.

4. Низький рівень ефективності зовнішньої торгівлі, відсутність суттєвих результатів у залученні національного науково-технічного потенціалу у сфері міжнародних економічних відносин є чинниками, що погіршують міжнародну економічну позицію держави. Сьогодні українська економіка характеризується дуже високою дезорганізацією, технологічною відсталістю та політизацією. Економіка має значне державне втручання, сильний тиск з боку влади на суб'єктів господарювання та масштабне управління економічними процесами

5. Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2017-2019 рр. за виробничим методом, у відсотках до попереднього року показана у табл. 2.2. Навіть збільшення реального ВВП на 2,5 % у 2017 році, на 3,3 % – у 2018 році та на 3,2 % – у 2019 році не відповідає очікуваному зростанню, тобто і досі економіка України не змогла оговтатися від стрімкого падіння у 2015-2016 рр.

6. Рейтинг ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності України і країн світу, дол. США свідчить про дуже низькі місця України у світовому рейтингу, що є наслідком множини чинників, зокрема гібридної агресії та надмірної відкритості економіки. За критерієм ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності національна економіка у 3–5 разів відстає від європейських партнерів (Польщі, Словаччини, загалом ЄС).

7. У 2020 р. відбулося зменшення темпів зростання розміру заробітної плати, що безпосереднім чином має вплив на доходи бюджету; відбулося зменшення реальної заробітної плати на 4,5%, тоді як за підсумками 2019 року реальна заробітна плата зросла на 9,8%. Рівень безробіття склав 9,4% (на 1,3% збільшився). Так, за даними Державної служби зайнятості станом на 13 квітня 2020 року безробітними є 388 000 українців, що на 22% більше, ніж за аналогічний період 2019 року. Найбільш критична ситуація зареєстрована у п'яти областях України - у Львівській, Харківській, Полтавській, Дніпропетровській, та Запорізькій. Інфляція на кінець 2020 року очікується на рівні 11,6%, що на 6,1 % вище попередньо затвердженого Урядом прогнозного показника.

8. Інтегральний рівень економічної безпеки України за аналізований період незначно підвищився. (до 48%) При цьому збільшився рівень макроекономічної та фінансової складових, проте суттєво знизився рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, соціальної та продовольчої складових. На низький загальний рівень економічної безпеки також впливає висока дезорганізація, технологічна відсталість та політизація української економіки, яка значне державне втручання, сильний тиск з боку влади на суб'єктів господарювання та масштабне управління економічними процесами.

9. За даними Всесвітнього економічного форуму у Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2017—2018 років, Україна посіла 81 місце серед 137 досліджуваних держав, піднявшись на чотири позиції. За компонентами показника, який характеризує ефективність ринків — ключового фактора на стадії інвестиційного зростання (індустріалізації) — Україна посідає 101 місце за ефективністю товарних ринків серед 137 держав, 120 — за ефективністю фінансових ринків і 86 — за ефективністю ринку праці. Готовність до адаптації технологій та інновацій оцінена на рівні 81 місця. При цьому за показником “Ринкові інституції” наша держава посідає 118 місце, а за розвитком бізнесу — 90.

10. Відповідно до індексу інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg у 2018 році, Україна на 53 місці серед 60 досліджуваних держав. При цьому наша держава виявилася найгіршою за продуктивністю праці (60 місце), що свідчить про низький рівень застосовуваних технологій та виробництва товарів з низькою доданою вартістю, потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (58 місце) та посідає 54 місце за рівнем витрат на дослідження та розробки у валовому внутрішньому продукті. Водночас вона зберігає високе 28 місце за ефективністю вищої освіти та 35 місце за патентною активністю, тобто має потенціал до розвитку.

11. Інноваційне табло ЄС, яке включає дані щодо держав європейського співтовариства, держав-кандидатів на вступ в ЄС та деяких інших держав, віднесло Україну до групи “Інноватор, що формується” разом з Болгарією, Македонією та Румунією. Проведений покомпонентний аналіз свідчить, що Україна має значні нереалізовані можливості в інноваційному розвитку, особливо щодо комерціалізації нововведень і у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Головними перевагами України є вигідне географічне положення, ємний ринок, наявність поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високий рівень розвитку людського потенціалу.

12. За даними Глобального індексу інновацій (Global Innovation Index), у 2018 році Україна посіла у рейтингу найвищу позицію за останні сім років — 43

місце, покращивши його з минулого року на сім позицій, а в попередньому році Україна піднялася на шість пунктів, що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності — співвідношенням отриманого результату до інноваційних ресурсів. Серед сильних сторін держави варто відзначити такі показники, як створення знань і результати наукових досліджень, співвідношення патентів за походженням до валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності, співвідношення корисних моделей за походженням до валового внутрішнього продукту за паритетом купівельної спроможності, витрати на комп'ютерне програмне забезпечення у відсотках до валового внутрішнього продукту, експорт інформаційно-комунікаційних послуг у відсотках загального обсягу торгівлі.

У процесі розробки механізму підвищення економічної безпеки України в глобальних вимірах економічного розвитку було зроблено висновки та рекомендовано:

1. Узагальнено, що в умовах глобалізаційних економічних трансформацій вітчизняна система стратегічного планування розвитку і зміцнення безпеки підприємств реального сектору економіки характеризується такими основними недоліками: програми державної підтримки суб'єктів господарювання стосуються лише сектору малого бізнесу, а отже, не передбачають заходів щодо сприяння розвитку всіх секторів національної економіки, у т. ч. у територіально-секторальному аспекті, реальному секторі економіки, галузях зі значною доданою вартістю; відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом середньострокового прогнозування, низькою є якість роботи з визначення стратегічних завдань, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає обрати відповідну систему адекватних кількісних показників-вимірників рівня їх досягнення; пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті, що пояснюється відсутністю ієрархії в системі цілей; усталений перелік кількісних індикаторів оцінки результативності програмних заходів є неповноцінним, оскільки практично за кожним із напрямів державної політики не

забезпечений належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів розвитку та безпеки підприємництва; обсяги фінансування програм підтримки підприємств базових видів економічної діяльності науково чи ресурсно необґрунтовані, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях; механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу.

2. Основними пріоритетами стратегії економічної безпеки держави є стабільність економічного стану, соціально-економічна стабільність суспільства, держави, повага до основних прав і свобод громадян, верховенство закон і для досягнення поваги до закону. На макроекономічному рівні основними цілями є: збільшення сукупного попиту; підвищення рівня заощаджень та створення сприятливого інвестиційного клімату для перетворення заощаджень в інвестиції; забезпечення потоку фінансових та виробничих ресурсів від життєздатних компаній. На мікроекономічному рівні головним завданням у реалізації структурної політики є підтримка та сприяння розвитку економічно ефективних компаній та організацій, ліквідація чи реструктуризація неефективних економічних структур та впровадження ринкових стандартів поведінки економічних одиниць.

3. Відповідно до Макроекономічного прогнозу Українського Інституту Майбутнього номінальний ВВП України зросте із 130 млрд. дол. США у 2018 р. до 290 млрд. дол. США у 2030 р. або у 2,2 рази. Проте перед Україною повинна стояти амбіційніша мета – збільшити номінальний ВВП до 2030 р. у 8 разів до 1 трлн дол., що дасть змогу Україні увійти в ТОП–20 країн світу за розміром номінального ВВП (без урахування ПКС) та в ТОП-50 країн світу за розміром ВВП на душу населення.

4. Аналіз загроз і безпек економічній безпеці держави дозволив визначити глобальні ризики 2020 року: екологічні ризики, погодні катаклізми, провал в боротьбі зі зміною клімату (включаючи стримування і адаптацію), стихійні лиха, скорочення біорізноманіття, антропогенні екологічні катастрофи; ризики, пов'язані

з не виправданими сподіваннями на вклад нових технологій в соціально-економічний розвиток та невідповідністю існуючих систем охорони здоров'я викликам часу; торгові суперечки, невизначеності і поляризації в сфері політики, що робить негативний вплив на економічний розвиток. Експерти підкреслюють, що національні політики повинні бути доповнені більш ефективним глобальним співробітництвом; безпрецедентне зростання боргу в усьому світі (найшвидша і найширша хвиля накопичення боргу серед країн з економікою, що розвивається за останні 50 років) і тривале уповільнення зростання продуктивності.

5. Обґрунтовано, що в умовах глобальних трансформацій для підприємств реального сектору економіки важливо забезпечити альтернативність та багатоваріантність вибору стратегічних рішень відповідно до критерію мінімізації ризику невиконання окремих бізнес-проектів, невирішення планових бізнес-завдань, неотримання цільових фінансових результатів, втрати інвестованих ресурсів. Вибір базової конкурентної стратегії забезпечення безпеки є проекцією стратегічного аналізу діяльності підприємства, стану та динаміки конкурентоспроможності, факторів формування й резервів використання конкурентних переваг.

6. Інформаційна система забезпечення при розробці конкурентної стратегії повинна включати ряд блоків, таких як: економіко-політичні чинники; економіко-правове середовище; екологія надкористування; споживачі і ринки збуту; підприємства суміжних областей та інфраструктури; соціальні чинники; взаємини з постачальниками; задоволеність покупців; виробничий або торговий потенціал і ін.

7. У процесі дослідження для досягнення основної мети конкурентної стратегії забезпечення безпеки підприємства - досягнення стійких конкурентних переваг підприємства, розроблена модель її формування на основі альтернативних варіантів, що дозволяє враховувати і дотримуватися основних принципів прийняття рішень.

8. Вибір моделі забезпечення конкурентоспроможності підприємств реального сектору економіки передбачає обґрунтування правил та способів досягнення стратегічних цілей конкуренції, а саме: формування цінової політики, що забезпечує стратегічну динаміку зростання цільового сегмента ринку, загального обсягу товарної реалізації, товарообігу окремих груп товарів; управління ресурсним потенціалом, його функціонально-вартісний перерозподіл з метою отримання цільового прибутку та максимізації рентабельності в стратегічному періоді; формування виробничого асортименту, що відповідає споживчим потребам та забезпечує максимізацію доходів, мінімізацію обсягу та оптимізацію структури витрат; ефективне товаропостачання та мінімізація витрат на формування товарних запасів, зокрема шляхом вибору конкурентоспроможного постачальника; забезпечення інвестиційної привабливості як результату мінімізації терміну окупності капіталовкладень та зростання ефективності інвестиційних проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаренкова Г.М. Менеджмент фінансових потоків економічних агентів: Монографія / Г.М. Азаренкова. – К.: УБС НБУ, 2009. – 335 с.
2. Азоев, Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев — Москва:ЦЭИМ, 2013.-208 с
3. Акімова Л. М. Інструменти державного управління забезпеченням економічної безпеки держави за суб'єктами економіки // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2018. - Вип. 3. - С. 53-61.
4. Андреева Г.І. Економічний аналіз: Навч.-метод. посібник / Г.І. Андреева. – К.: Знання, 2008. – 263 с.
5. Антикорупційна програма Служби безпеки України на 2018-2020. Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/antycorupsiina-programa>.
6. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства: Навчальний посібник / Б.Є. Бачевський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 396 с.
7. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія [О. С. Власюк, А. І. Мокій, О. І. Іляш, В. І. Волошин, М. І Флейчук, Т.О. Власюк та ін.] / за заг. ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2017. – 384 с. – Режим доступу: http://en.niss.gov.ua/content/articles/files/2018_NISD_Bezpeka_Print-093bb.pdf.
8. Бердар М.М. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / М.М. Бердар. – Київ: Центр навчальної літератури, 2010. – 350 с.
9. Боцян Т.В., Зварич Л.В. Облік і контроль в управлінні економічною стійкістю підприємств в умовах глобалізації: Монографія / за ред. Д.є.н., професора Максимової В.Ф. – Одеса: ОНЕУ, . – 461 с. С. 230-274.
10. Варналій З.С. Економічна безпека : навч. посіб. / З.С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.

11. Власова Н.О. Фінанси підприємств: навч. посібник / Н.О. Власова, О.А. Круглова, Л.І. Безгінова. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 272 с.
12. Волошин В.І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: дис. канд. екон. наук: 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / В.І. Волошин; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – 196с.
13. Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России / А. Городецкий // Экономист. – 1995. – № 10. – С. 44–50.
14. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб: Питер, 2012. – 315с.
15. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. - №4. – С. 91-97.
16. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: Навчальний посібник / Л.І. Донець. – Київ: Центр навчальної літератури, 2008. – 238 с.
17. Загора Т.О. Економічна діагностика: Навч. посібник / Т.О. Загора. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
18. Зінченко О. Методологічні аспекти оцінки рівня економічної безпеки торговельного підприємства: Торгівля та послуги: тенденції розвитку: зб. наук. пр. студ. / О. Зінченко. – К.: КНТЕУ, 2009. – 407 с.
19. Звітність підприємства: Навчальний посібник / О.І. Стрельников, Ю.Л. Петрушевський. – Львів: «Магнолія 2006», 2013. – 306 с
20. Іванілов О.С. Економіка підприємства : підруч. / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с., с. 65
Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства: Навч. посібник / П.В. Іванюта. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 252 с.
21. Іванюта П.В. Управління ресурсами і витратами: Навч. посібник / П.В. Іванюта, О.П. Лугівська; За ред. Іванюти С.М. – 2-ге вид. – К.: ЦУЛ, 2011. – 320 с.
22. Ільяшенко С.Н. Оценка составляющих экономической безопасности

- предприятия // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецьк, 2012. № 48. – С. 16–22
23. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко – К.: Лібра, 2013. – 280 с.
24. Котлер, Ф. Основы маркетинга: краткий курс./ Ф. Котлер.: пер. с англ. – Москва: Вильямс, 2012. - 488 с.
25. Кім Ю.Г. Проблеми управління фінансовою безпекою підприємства / Ю.Г. Кім // Безпека у ХХІ столітті. – Львів, 2010. – С. 73 – 80.
26. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: дис. д-ра екон. Наук: 08.00.08 / Коваленко В.В. – Одеса, 2011. – 577 с.
27. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник / П.Я. Попович. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2008. – 630 с.
28. Економічний аналіз: підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2008. – 487 с.
29. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голонич, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Доброволска та ін. – Ужгород: РІК-У, 2017. – 388 с.
30. Економічна безпека підприємства: інформаційний аспект: монографія
31. / С.В. Кавун. – Харків: ТОВ "Щедра садиба плюс", 2014. – 312 с.
32. Економічна безпека: Навч. посіб. для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ. / За ред. З.С. Варналія. – К., 2009. – 647 с.
33. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 315 с.
34. Карпюк О.А. Історичний аспект розвитку теорії прибутку/ Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2007. – №2(40). – С.76-84
35. Кириченко О.А. Деякі критерії оцінки економічної безпеки підприємства /

- О.А. Кириченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. - 36.№23. – С. 22-24.
- 37.Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
- 38.Косянчук Т.Ф. Аналіз існуючих підходів щодо оцінки результативності діяльності підприємства / Т.Ф. Косянчук, О.В. Рибак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. - № 4. – Т. 2 – С. 62-66.
- 39.Костенко Т.Д. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: Навч. посібник /Т.Д. Костенко, Є.О. Підгора, В.С. Рижиков. – К.: ЦНЛ, 2005. – 400 с.
- 40.Кравчук О.М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / О.М. Кравчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 504 с.
- 41.Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика: навчальний посібник / І.В. Кривов'язюк. – К.: ЦУЛ, 2013. – 450 с.
- 42.Круш П.В. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навчальний посібник / П.В. Круш. – К.: ЦНЛ, 2008. – 206 с.
- 43.Круш П.В. Економіка підприємства: Навч. посібник / П.В. Круш, В.І. Подійна, Б.М. Сердюк. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. – 780 с.
- 44.Левицька С.О. Звітність підприємств: Підручник / С.О. Левицька, Я.В. Лебедзевич, О.О. Осадча. – Острог: НУ “Острозька академія”, 2012. – 230 с.
- 45.Майстро С.В. Напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах. Актуальні проблеми державного управління. 2015. Вип. 1. Ч. 46. С. 210–218.
- 46.Маргасова В.Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління: Монографія. – Чернігів: Десна Поліграф, 2014. – 416 с-
- 47.Носань Н.С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки України на межі посткризового та євроінтеграційного періодів // Економіка та управління

- національним господарством, - 2019. № 2. - С. 35-39.
48. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.
Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=be44a1a7-69b3-4a77-a86a-447499abcdd6&tag=Analitika&isSpecial=true>
49. Офіційний сайт державної служби статистики України. Режим доступу:
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm
50. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05 серпня 2020 р. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки» Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>
51. Полозенко Д.В. Вплив валютного регулювання на розвиток економіки країни // Фінанси України. – 2010. – № 2 (171). – С. 65–69.
52. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. – М. : Альпина Паблишер, 2017. – 947 с.
53. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
54. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
55. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 2105/2007 // Уряд, кур'єр. – 2007. – № 2/43. – 7 березня.
56. Макроекономічний прогноз на 2020-2022 роки URL: http://mof.gov.ua/uk/macroeconomic_forecast_for_2020-2022-379
57. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 526-р від 10 липня 2019 р. “Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року” Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku>

58. Служба безпеки України: офіційний веб-сайт. Режим доступу: <https://sbu.gov.ua/ua/>
59. Судакова О.І. Механізм формування економічної безпеки підприємства / О.І. Судакова // Економіка будівництва і міського господарства. – Макіївка: Донбаська національна академія будівництва і міського господарства, 2007. – Т.3. - №4 – С. 189 – 196.
60. Судакова О.І. Організація управління економічною безпекою підприємства / О.І. Судакова // Економічний простір: 36. наук, праць – Дніпропетровськ: ІГДАБА, 2008. - №10. – С. 148-156.
61. Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура и проблемы / В. Тамбовцев // Вестник МГУ.– 1995.– № 3. – С. 17-24.
62. Тігова Т.М. Аналіз фінансової звітності: Навч. посібник / Т.М. Тігова. – К.: 2012. – 268 с.
63. Тринька Л.Я. Економічний аналіз: навчально-методичний посібник / Л.Я. Тринька, О.В. Липчанська (Іванчук). – К.: Алерта, 2013. – 568 с.
64. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 554 с.
65. Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник / О.В. Березін, С.Т. Дуда, Н.Г. Міценко та ін. – Львів: Магнолія 2006, 2011. – 308 с.
66. Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія/ [Балабаниць А.В., Гапонюк О.І., Горбашевська М.О., Кислова Л.А., Омельченко В.Я., Семкова Л.В. Мацука В.М., Осипенко К.В., Перепада Ф.Л.]. – М.: 2020.- 223 с.
67. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення [Текст] : монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук ; за ред. Т. Г. Васильціва. – Львів : ЛігаПрес, 2012. – 386 с.
68. Черниш С.С. Економічний аналіз: навч. посібник / С.С. Черниш. – Центр учбової літератури, 2010. – 256 с.

- 69.Чернодубова Е.В. Оцінка впливу прибутку на фінансові показники діяльності підприємств / Е.В. Чернодубова // Економіка підприємства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/portal/s/2011/Chernodubova.pdf>.
- 70.Шваб Л.І. Економіка підприємства: Навчальний посібник / Л.І. Шваб.
– К.: Каравела, 2011. – 416 с.
- 71.Швиданенко Г.О. Бізнес-діагностика підприємства: навч. посібник / Г.О. Швиданенко, А.І. Дмитренко, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2008. – 344 с.
- 72.Шкарлет СМ. Первинні засади структурної моделі економічної безпеки підприємства // Сіверянський літопис. – 2006. - №1(67). – С. 124-130.
- 73.Шкарлет С.М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку: Автореф. – К.: Лібра, 2008. –24 с.
- 74.Шурпенкова Р.К. Організація і методика економічного аналізу: Навч. посібник / Р.К. Шурпенкова, І.І. Демко. – К.: УБС НБУ, 2011. – 287 с.
- 75.Юшкова, Л.В. Конкурентный анализ товарных рынков и услуг: учеб.пособие/ Л.В. Юшкова; Краснояр. гос. торг.-экон. ин-т. – Красноярск, 2008.-294 с
- 76.Яркіна Н.М. Економіка підприємства: Навчальний посібник / Н.М. Яркіна. – К.: Ліра, 2013. – 497 с.
- 77.Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємств: Навч. посіб. / Н.Б. Ярошевич. – К.: Знання, 2013. – 356 с.
- 78.<https://decentralization.gov.ua/news/12362>
- 79.:<https://dostup.pravda.com.ua/request/48539/response/116625/attach/2/SCAN%20180362.PDF.pdf>